

**PROCEEDINGS OF
III INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PROFESSIONAL CONFERENCE**

**GLOBAL SCIENTIFIC TRENDS:
FROM THEORY TO PRACTICAL
IMPLEMENTATION**

**New York, United States of America
May, 4–6, 2026**

**III International
Scientific and Professional Conference**

**GLOBAL SCIENTIFIC TRENDS:
FROM THEORY TO PRACTICAL
IMPLEMENTATION**

New York,
United States of America
May, 4–6, 2026

Conference Proceedings

GS Publishing Services
Sherman Oaks
2026

Proceedings of the 2nd International Scientific and Professional Conference
“Global Scientific Trends: From Theory To Practical Implementation”.
Held in New York, USA | May 2–4, 2026

This volume comprises the peer-reviewed proceedings of the 3d International Scientific and Professional Conference, “Global Scientific Trends: From Theory To Practical Implementation” an interdisciplinary forum dedicated to the integration of theoretical research and practical applications. The collection features a diverse range of papers spanning the humanities, social sciences, natural sciences, and technology. By fostering dialogue across various fields, these contributions address complex global and current challenges and offer innovative methodologies for modern research. This publication is intended for an international audience of scholars, practitioners, and students seeking a comprehensive understanding of contemporary interdisciplinary trends

Text Copyright © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.
Illustrations © 2026 by the Publisher «GS Publishing Services» and authors.
Cover design © 2026 Publisher «GS Publishing Services».

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, or stored in a database or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The authors are responsible for the content and accuracy of their articles. Quotation or other use of the conference proceedings is permitted only with reference to the publication.

Publisher «GS Publishing Services»
15137 Magnolia Blvd, # D,
Sherman Oaks, CA 91403, USA.

ISBN 979-8-9935428-2-9
DOI: 10.51587/9798-9935-42829-2026-32

LCSH: Science—Congresses. | Research—International cooperation—Congresses. | Technological innovations—Management—Congresses.
LCC: Q101 | DDC: 500—dc23

Reviewers:

Alla Cherep, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking, Insurance and Stock Market of Zaporizhia National University;

Hanna Kozhyna, Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Psychiatry, Narcology, Medical Psychology and Social Work of Kharkiv National Medical University.

Scientific editors-reviewers:

S. Bobrovnyk, Yu. Bondar, A. Cherep, P. Glukhovskiy, P. Hovorov,
Yu. Kuznietsov, V. Lazurenko, V. Moyseyenko, L. Omelianchuk, Zh. Virna

The monograph is recommended for publication by the Presidium of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Protocol No. No. 4 dated April 27, 2026).

Global Scientific Trends: From Theory to Practical Implementation : Proceedings of the 3d International Scientific and Professional Conference (Held in New York, USA | May 4–6, 2026) / Compiled by: V. Shpak, Chairman of the Editorial Board: S. Tabachnikov. Sherman Oaks, CA: GS Publishing Services, 2026. 78 p.

CONTENTS

CLUSTER I. TRANSFORMATION OF EDUCATION IN THE ERA OF DIGITALIZATION

SECTION 1. CONTEMPORARY TRENDS IN HIGHER EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE & NATIONAL PRIORITIES 6

*ЗБЕРОВСЬКИЙ Василь Владиславович, АГАЄВ Руслан Агагулуєвич,
ВЛАСЕНКО Василь Вікторович*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НАУКОВЦІВ В
АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗА ФАХОМ «ГІРНИЦТВО» 6

SECTION 4. NON-FORMAL & DUAL EDUCATION AS A RESPONSE TO MODERN LABOR MARKET DEMANDS 14

ВЕРБИЦЬКИЙ Володимир Валентинович

ІСТОРИЧНА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-
НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ В РОЗБУДОВІ СИСТЕМИ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ..... 14

CLUSTER II. EMERGING VECTORS OF SCIENTIFIC RESEARCH

SECTION 7. SUSTAINABLE DEVELOPMENT & ENVIRONMENTAL SAFETY: SCIENTIFIC STRATEGIES FOR PRESERVING THE PLANET 17

*ХОЛОШИЙ Ігор Віталійович, СІВІЙ Мирослав Якович,
ПАНТЕЛЄЄВА Наталя Борисівна*

ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ МЕРЕЖІ АВТОМОБІЛЬНИХ
ДОРІГ МІСТА КРИВИЙ РІГ (УКРАЇНА) ДЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ 17

SECTION 11. MODERN ENERGY, MECHANICAL ENGINEERING & TRANSPORT SYSTEMS..... 21

Oksana DOVGALYUK, Gennadiy BILOKON, Viktor BATALIN

THE INTRODUCTION OF SMART GRID TECHNOLOGIES –
NEW OPPORTUNITIES FOR MANAGEMENT OF DISTRIBUTION
GRID MODES..... 21

**SECTION 13. CONSTRUCTION AND CIVIL ENGINEERING,
ARCHITECTURE, URBAN PLANNING
& ENVIRONMENTAL DESIGN 25**

КОВАЛЕНКО Людмила Борисівна, НІКОЛАЄВА Маргарита Володимирівна
МЕТОДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ
ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД..... 25

CLUSTER III. ECONOMICS, LAW, AND MANAGEMENT

**SECTION 14. ECONOMICS, MANAGEMENT,
MARKETING & STRATEGIC
DEVELOPMENT 30**

БІЧУРИНА Олена Миколаївна, ЧЕРНУХА Олександр Васильович
МІСЦЕ МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я..... 30

**SECTION 15. THE ECONOMY OF THE FUTURE:
DIGITAL FINANCE, STARTUP
ECOSYSTEMS AND GLOBAL MARKETS 33**

Olena SEREDA
INTELLECTUAL CAPITAL AS A DRIVER OF ENTERPRISE VALUE IN THE
ENVIRONMENT OF DIGITAL FINANCE AND GLOBAL MARKETS 33

**SECTION 16. LEGAL PARADIGM IN THE FACE OF GLOBAL
CHANGE: RIGHTS PROTECTION, CYBER LAW &
SECURITY 36**

НАЛИВАЙКО Олег Іванович
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ
ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ..... 36

Vitalina OZEL
MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION
OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION IN UKRAINE 41

CLUSTER IV. HUMAN, CULTURE, AND MENTAL HEALTH

**SECTION 18. PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY: RESILIENCE
BUILDING AND MENTAL HEALTH.....44**

МУШИНСЬКИЙ Віктор Петрович
ПСИХОЛОГО-АНДРАГОГІЧНА СТУДІЯ ЯК ІНТЕРАКТИВНА ФОРМА
ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГАМИ 44

<i>ПАНАСЕНКО</i> Наталія Миколаївна, <i>ВОЙТОВИЧ</i> Марія Володимирівна	
ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-РЕСУРСІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО І ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	51
<i>Nataliia MYKHALCHUK, Eduard IVASHKEVYCH, Yevhen KHARCHENKO, Ernest IVASHKEVYCH</i>	
PSYCHOTRAUMATIC EXPERIENCES OR POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF CHILDREN IN THE SITUATION OF WAR IN UKRAINE.....	65
<i>ШЕВЧЕНКО</i> Наталія Федорівна, <i>АЛЕКСАНДРОВА</i> Олена Федорівна	
СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	70
SECTION 21. HISTORICAL SCIENCES: FROM ANTIQUITY TO MODERN CHALLENGES	74
<i>ДОВЖУК</i> Ігор Володимирович	
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	74

CLUSTER I.
TRANSFORMATION OF EDUCATION
IN THE ERA OF DIGITALIZATION

SECTION 1.

**CONTEMPORARY TRENDS IN HIGHER EDUCATION:
INTERNATIONAL EXPERIENCE & NATIONAL PRIORITIES**

УДК 378.046.2:378.016:622

ЗБЕРОВСЬКИЙ Василь Владиславович,

доктор технічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3275-1864>

АГАЄВ Руслан Агагулуєвич,

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3895-2205>

ВЛАСЕНКО Василь Вікторович,

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6448-7944>

Відділ проблем технологій підземної розробки вугільних родовищ,
Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України,
м. Дніпро, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
НАУКОВЦІВ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ЗА ФАХОМ «ГІРНИЦТВО»**

***Анотація.** Представлено інноваційну модель підготовки докторів філософії за спеціальністю G16 «Гірництво та нафтогазові технології» (спеціалізація «Гірництво»), що базується на принципах наукового підходу в освіті та реалізується в академічному середовищі. Показано авторський підхід до формування фахових компетенцій через безпосередню інтеграцію здобувача у «живий» науково-дослідний процес за циклом «розробка – впровадження – оцінка результатів». Відмічено, що вплив академічної спільноти шляхом інтеграції високотехнологічних розробок у*

SECTION 1. Contemporary Trends in Higher Education: International Experience & National Priorities

навчальний процес забезпечує нерозривний зв'язок між фундаментальною наукою та інженерною практикою формуючи компетенції для вирішення нестандартних завдань в умовах техногенних ризиків.

Ключові слова: академічне середовище, гірництво, науковий підхід в освіті, освітньо-наукова програма, проблемо-орієнтоване навчання.

Вступ. Досить часто кваліфікаційна підготовка наукових кадрів досі базується на усталених підручниках минулого століття, що не дозволяє в процесі підготовки науковців надавати їм знання з компетентностей розуміння та розв'язання сучасних проблем шляхом прийняття та впровадження інноваційних інженерних рішень. Тому особливої актуальності набуває проблема формування освітньо-наукової програми (ОНП) підготовки докторів філософії (PhD).

У закладах вищої освіти, наприклад [1-3], фахова частина ОНП складається з вивчення технологічних процесів та результатів наукових досліджень, які викладено у навчальних посібниках. Метою цих програм є завершальний процес підготовки педагогічних кадрів за фахом. Наукові та науково-дослідні інститути, на відміну від закладів вищої освіти, кваліфікаційну підготовку науковців виконують одночасно зі своїми основними напрямками досліджень. Тому у навчальному процесі є унікальна можливість інтегрувати здобувача безпосередньо у «живий» науково – дослідний процес та підготувати науковця.

Головним завданням Інституту геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України (ІГТМ НАН України) є дослідження фундаментальних проблем розробки корисних копалин на великих глибинах і сприяння науково-технічному прогресу гірничодобувної та гірничопереробної галузей. В інституті працюють дослідники за різними фаховими напрямками, що має бути відображене в ОНП. Ця особливість передбачає надання здобувачам розширених знань в галузі «Гірництво», яких вони не мали змоги отримати на рівні підготовки магістра, та новітніх знань за фаховим профілем діяльності обраної науковцем. Процес навчання у такому форматі ускладнюється, але надає поглиблені знання та поєднує фундаментальну науку з інженерною практикою.

Метою даної роботи є розкриття авторського підходу до формування освітньо-наукової програми підготовки здобувача вищої освіти третього

рівня кваліфікації доктора філософії за спеціальністю «G16 Гірництво та нафтогазові технології» (спеціалізація «Гірництво») на базі інтеграції у навчальний процес інноваційних інженерних рішень та фундаментальних досліджень викладацького складу за принципом «розробка – впровадження – оцінка результатів».

Виклад основного матеріалу. Професійно-наукова освіта дослідників повинна забезпечувати підготовку фахівців, які найбільш повно відповідають сучасним умовам, а саме засвоювати компетенції та отримувати навички науково-дослідної, проєктної, технологічної та організаційної діяльності. Тому ОНП за фахом «Гірництво», що розроблена в ІГТМ НАН України реалізує науковий підхід та, окрім циклу загальної підготовки, передбачає вивчення дисциплін за напрямками досліджень установи. У циклах дисциплін з професійної підготовки аспіранта розглядаються сучасні науково-технічні рішення, що були розроблені та впроваджені науковцями інституту на гірничих підприємствах України.

Програма орієнтує здобувача на подальшу самостійну науково-дослідну роботу у професійній кар'єрі та передбачає активну роботу аспірантів у: наукових та експериментальних дослідженнях; розробці методик та технологічної документації; підготовці звітів, патентів та наукових публікацій. В процесі виконання науково-дослідних робіт здобувач налагоджує робочі зв'язки з науковцями інших установ НАН України та фахівцями підприємств гірничодобувної та гірничопереробної галузей. Обговорення результатів його досліджень відбувається на наукових семінарах та науково-технічних нарадах підприємств.

На теперішній час існує ще одна особливість формування ОНП підготовки фахівців з «Гірництва» за спеціальністю G16 «Гірництво та нафтогазові технології». Це відсутність стандарту вищої освіти з «Гірництва» для другого та наступних рівнів вищої освіти. Тому навчальні заклади мають певну свободу дій при формуванні ОНП, що значною мірою впливає на якість навчального процесу, бо формування новітніх знань та компетенції у здобувача повністю залежить від рівня знань науковців-викладачів та форми подання.

Виходячи з вищезначеного був скорегований та доповнений цикл дисциплін з професійної підготовки ОНП «Гірництво» акредитований у 2022 році. Основний курс доповнено результатами досліджень, які

отримали науково-технічне обґрунтування та були впроваджені у гірничодобувної галузі України науковцями інституту за останні роки. Викладачами нових дисциплін призначено науковців, які безпосередньо керували науково-дослідними роботами та впроваджували результати досліджень у виробництво. У сучасній програмі, з 2025 року, у циклі фахової підготовки найбільше значення надається вивчання інноваційних інженерних рішень науковців інституту, які мало висвітлені у науково-дослідній літературі та не мають аналогів у світової практиці. В першу чергу це відноситься до дослідження явищ природного та техногенного характеру в умовах великих глибин. Надання цих знань відбувається за прийнятим алгоритмом вивчання дисципліни (Рис. 1. Алгоритм послідовного накопичення знань). Тому здобувач починає використовувати отримані знання у своїй науково-дослідній роботі вже з початкової стадії навчального процесу.

Рис. 1. Алгоритм послідовного накопичення знань

Програма та механізм подання знань за кожною дисципліною розробляється особисто викладачем в межах ОНП. Тому алгоритм навчання за кожною дисципліною має особливості, які враховують рівень попередньої освіти здобувача та фаховий напрям його досліджень. Так результати досліджень, що дозволили підвищити ефективність заходів з розв'язання проблеми газодинамічного чинника у вугільних шахтах [4-6] вивчаються в дисциплінах: підземна розробка корисних копалин; геотехнологія та гідродинамічні системи; запобігання шкідливих та небезпечних явищ, схеми провітрювання шахт.

Подання здобувачеві новітніх досягнень та особливостей технологічних процесів при веденні відкритих гірничих робіт, видобутку та переробці техногенних ресурсів, розвитку альтернативних джерел енергії [7, 8], екології та рекультивациі [9], гідромеханізації при розробці первинних та техногенних покладів [10] призводить до поглиблення знань у циклічно-потоківій технології, внутрішньому відвалоутворенні, раціональному видобутку корисних копалин у глибоких кар'єрах та їх рекультивациі задля відновлення мезорельєфу тощо.

При наданні знань з особливостей прояву геомеханічних процесів, що встановлені маркшейдерськими спостереженнями при багаторазових зсувах гірських порід під впливом підпрацювання масиву та при проведенні профілактичних заходів, розглядаються новітні інженерні рішення та результати досліджень [11, 12]. Шляхом вивчення сучасних методик дослідження та прогнозування зон тектонічних порушень [13, 14] відбувається формування новітніх знань та компетенції у визначенні особливостей порушеної структури гірських порід. Вивчення новітніх схем та методик досліджень параметрів подрібнення сировини [15, 16] дозволяє здобувачам отримати практичні навички та знання в процесах видобутку та переробки корисних копалин.

Одночасно з результатами власного доробку науковців інституту здобувач ознайомлюються з результатами сучасних розробок та тенденцій інших гірничовидобувних регіонів Світу. На прикладах результатів досліджень [17, 18] розглядаються способи гідравлічної дії на тверде пористе середовище, а [19-21] методи моделювання процесів та їх вплив на середовище. Це дає змогу надати здобувачам компетенції та навички вивчати та зіставляти результати досліджень вітчизняних та закордонних вчених.

За таким методологічним підходом у здобувача формується поглиблений рівень знань та компетентностей у здатності планувати та здійснювати комплексне навчання у визначеному напрямку досліджень за курсом дисциплін: видобутку корисних копалин; геомеханічних процесів в системі «гірський масив – виробка – кріплення – технологічний процес»; геотехнології гірництва; повноти виймання корисних копалин та технології рециркулярної економіки; контролю та керування станом гірського масиву; маркшейдерських та геологічних спостережень; методи руйнування гірських порід; заходів боротьби зі шкідливими та небезпечними явищами; керування гірничими роботами та комплексна оцінка науково-технічних заходів.

Процес надання новітніх знань завершується накопиченням у дослідника компетентностей у проєктуванні, плануванні, організації та керуванні процесом впровадження новітніх знань у виробництво, вивчанні методик комплексної оцінки та розрахунку економічної ефективності науково-технічних заходів. У циклі вивчаються: нормативно-правове

забезпечення інноваційного розвитку технологій видобутку корисних копалин; методологічна та методична оцінка заходів та техніко-економічних параметрів технологічних процесів при їх інтенсифікації в складних гірничо-геологічних умовах; визначення параметрів розрахунку та комплексна оцінка науково-технічних заходів при їх впровадженні. У загальному вигляді процес навчання реалізується наступним чином (Рис. 2. Послідовність планування науково-дослідної діяльності).

У даному напрямку науковці ІГТМ НАНУ використовують свій власний досвід ведення гірничо-експериментальних робіт. Здобувачам надаються знання з розробки методик розрахунку економічної ефективності відповідно до нормативних документів на підставі діагностики фінансової діяльності шахт і техніко-економічних показників.

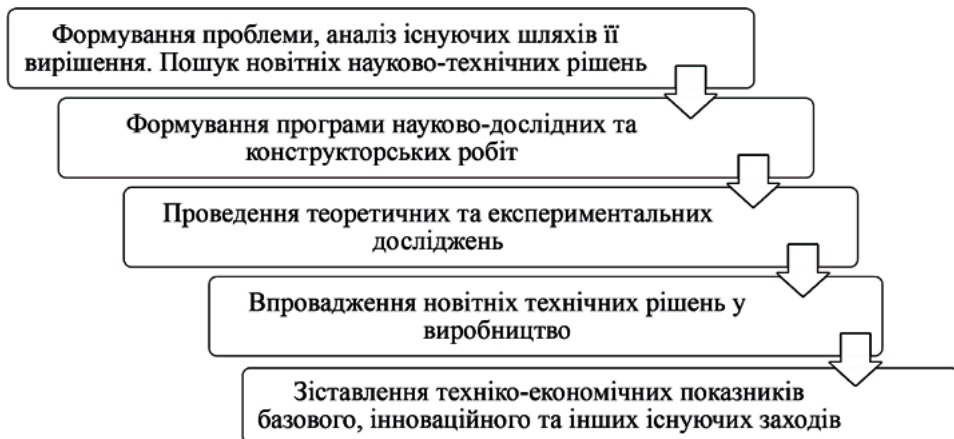

Рис. 2. Послідовність планування науково-дослідної діяльності

Висновки. Сучасні та наступні етапи розвитку гірничодобувної галузі та теплоенергетики України потребують формування науково-технічних фахівців, здатних вирішувати нестандартні задачі в умовах невизначеності. Тому традиційна система підготовки, що базувалася на усталених підручниках минулого століття, потребує суттєвих змін. Процес підготовки докторів філософії (PhD) найбільш ефективно відбувається в умовах наукових установ Національної академії наук України через можливість безпосереднього контакту з науково-технічними та науково дослідними процесами. Використання в освітній програмі новітніх науково-технічних рішень, що розроблені у наукових установах, дають унікальну можливість інтегрувати здобувача безпосе-

редньо у «живий» науково-дослідний процес. Здобувач безпосередньо у навчальному процесі розробляє та впроваджує у виробництво сучасні методики, моделі, способи та інші наукові рішення, бере участь у корегуванні та розробці нових стандартів. Прийнятий підхід навчання забезпечує нерозривний зв'язок між фундаментальною наукою та інженерною практикою у виробництві.

Список використаних джерел:

1. Дніпровська політехніка. (2017). Освітньо-наукова програма вищої освіти «Гірництво». URL: https://old.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/ONP%20aspirant/184%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%20%D0%9E%D0%9D%D0%9F-17.pdf
2. Метінвест Політехніка. (2023). Освітньо-наукова програма «Гірництво». URL: <https://metinvest.university/data/file/d0/fe/d0fe55df49e54173940720db03da7a0c.pdf>
3. КПІ ім. Ігоря Сікорського. (2024). Геоінженерія: Освітньо-наукова програма (ЕДЕБО ID: 28915). URL: https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/opfiles/184_onpd_gi_2024.pdf
4. Софійський, К. К., Житленок, Д. М., Петух, А. П., Гаврилов, В. И., Золотин, В. Г., Крышнев, А. С. та Власенко, В. В. (2014). Способы интенсификации дегазации угольных пластов и предотвращение выбросов угля и газа. Східний видавничий дім.
5. Зберовський, В. В., Круковський, О. П., Жулай, Ю. О., та Ангеловський, О. А. (2024). Гідродинамічна кавітація у вирішенні проблеми газодинамічного фактора вугільних шахт. Наукова думка. <https://doi.org/10.15407/978-966-00-1947-8>
6. Zberovskiy, V., Ahaiev, R., Vlasenko, V., and Kyrychenko, M. (2025). Acoustic monitoring of the coal-rock massif state in stress-strain zones during hydroimpulsive impact: Application experience. Acoustical engineering. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.1006643>
7. Medvedieva, O., Slobodiannykova, I., and Prytula, D. O. (2024). Scientific substantiation of complex extraction and processing of secondary resources for the development of alternative sources of energy. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1319(1), 012008. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1319/1/012008>
8. Medvedieva, O. O., Larionov, H. I., and Halchenko, Z. C. (2024). To the selection of technology parameters for the use of renewable energy sources on man-made disturbed lands. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1319(1), 012011. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1319/1/012011>
9. Babii, K., and Malieiev, Ye. (2024). The new engineering and technological decisions for mine technical reclamation of deep open pits to regenerate mesorelief. Мінеральні ресурси України, 4, 82–87. <https://doi.org/10.31996/mru.2024.4.82-87>

SECTION 1. Contemporary Trends in Higher Education: International Experience & National Priorities

10. Semenenko, Y., Dziuba, S., Tatarko, L., and Yakubovska, Z. (2019). Determination of the critical rate of hydrotransport based on measurements in supercritical flow conditions. *E3S Web of Conferences*, 109, 00082. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/201910900082>
11. Bubnova, O. (2024). Regularities of subsidence development during multiple underworking of the earth's surface in the Lviv-Volyn coal basin conditions. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1348(1), 012065. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1348/1/012065>
12. Zberovskiy, V., Bubnova, O., and Babii, K. (2018). Specifics of hydro-loosening of coal seams with account of rocks displacement parameters. *E3S Web of Conferences*, 60, 00025. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20186000025>
13. Baranov, V. A., and Antipovich, Y. V. (2018). The results of the research of sandstones closed porosity. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 27(3), 414–421. <https://doi.org/10.15421/111865>
14. Baranov, V., Pashchenko, P., and Stefanko, S. (2023). Forecast of tectonic disturbances zones in coal layers. *Geofizicheskiy Zhurnal*, 44(5), 123–133. <https://doi.org/10.24028/gj.v44i5.272332>
15. Shevchenko, H., Shevchenko, V., Tytov, O., Sushchenko, O., & Samodryha, O. (2025). Establishment of effective parameters for grinding mineral raw materials in a vibrating mill with multi-frequency vibroimpact excitation of the grinding chamber. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1491(1), Стаття 012068. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1491/1/012068>
16. Tytov, O., Cholyskhina, V., Kurilov, V., & Lebed, H. (2025). Technique to determine the parameters of a plate thickener for silicate extraction from fly ash of coal thermal power plants. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1491(1), Стаття 012062. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1491/1/012062>
17. Liu, Z., Cao, A., Guo, X., and Li, J. (2018). Deep-hole water injection technology of strong impact tendency coal seam a case study in Tangkou coal mine. *Arabian Journal of Geosciences*, 11, article number 12. <https://doi.org/10.1007/s12517-017-3381-6>
18. Yao, Q., Chen, T., Ju, M., Liang, S., Liu, Y., and Li, X. (2016). Effects of water intrusion on mechanical properties of and crack propagation in coal. *Rock Mechanics and Rock Engineering*, 49, 4699–4709. <https://doi.org/10.1007/s00603-016-1079-9>
19. Xi, X., Yang, S., McDermott, C. I., Shipton, Z. K., Fraser-Harris, A., and Edlmann, K. (2021). Modelling rock fracture induced by hydraulic pulses. *Rock Mechanics and Rock Engineering*, 54, 3977–3994. <https://doi.org/10.1007/s00603-021-02477-0>
20. Deb, R., and Jenny, P. (2020). An extended finite volume method and fixed-stress approach for modeling fluid injection-induced tensile opening in fractured reservoirs. *International Journal for Numerical and Analytical Methods in Geomechanics*, 44(8), 1128–1144. <https://doi.org/10.1002/nag.3053>
21. Kavvadas, M., Litsas, D., Vazaios, I., and Fortsakis, P. (2017). Development of a 3D finite element model for shield EPB tunnelling. *Tunnelling and Underground Space Technology*, 65, 22–34. <https://doi.org/10.1016/j.tust.2017.02.001>

SECTION 4.

NON-FORMAL & DUAL EDUCATION AS A RESPONSE
TO MODERN LABOR MARKET DEMANDS

ВЕРБИЦЬКИЙ Володимир Валентинович,
доктор педагогічних наук, професор,
директор Національного еколого-натуралістичного
центру учнівської молоді МОН України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7045-8293>

м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ В РОЗБУДОВІ СИСТЕМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Заявленою метою цієї статті є науково-аналітичне розуміння історичної ролі Національного еколого-натуралістичного центру студентської молоді (НЕНЦ) як системоутворюючої установи в позашкільній освіті України. Представлено етапи розвитку Центру, його роль у формуванні освітньої політики, його вплив на становлення екологічної освіти та розвиток дослідницьких компетенцій студентів. Обґрунтовано значення НЕНЦ як нової платформи для інтеграції освіти, науки та практики.*

***Ключові слова:** позашкільна освіта, екологічна освіта, НЕНЦ, інновації, дослідницька діяльність, STEM-освіта.*

Передумови проблеми

У контексті реформування системи освіти України та переходу до компетентнісного підходу до навчання, розвиток позашкільної освіти, яка відіграє ключову роль у формуванні практичного мислення, дослідницьких навичок та екологічної свідомості молоді, набуває дедалі більшого значення. Закон України «Про освіту» визначає позашкільну освіту як невід’ємну частину безперервної освіти для розвитку природних здібностей та талантів дітей [1]. Профілюючі установи відіграють провідну

роль у цьому процесі, найважливішим з яких є Національний молодіжний еколого-натуралістичний центр.

Огляд останніх досліджень та публікацій

Питання, пов'язані з розвитком позашкільної освіти та екологічної освіти, більш повно розглянуті в працях українських науковців, зокрема В. Кременя, О. Савченко та В. Вербицького, які наголошують на важливості інтеграції освіти з практичною діяльністю у розвитку компетентності [2; 3]. Дослідження діяльності еколого-натуралістичних центрів підкреслюють їхній вплив на формування дослідницької культури учнів та впровадження інноваційних освітніх технологій [4].

Мета дослідження

Метою є розкриття історичної ролі НЕНЦ у розбудові системи позашкільної освіти в Україні та з'ясування його внеску у формування сучасної освітньої парадигми.

Основна частина матеріалу

1. Історична довідка та еволюція ролі.

Національний еколого-натуралістичний центр є наступником місцевого руху молодих натуралістів, форми практично-орієнтованого навчання в природничих науках, що розвинувся в першій половині ХХ століття.

У процесі історичного розвитку відбулася трансформація від мережі гуртків юних натуралістів до сучасного інноваційного навчального закладу, який функціонує як науково-методичний центр всеукраїнського рівня [5].

2. Формувальна функція системи НЕНЦ.

НЕНЦ виступає координатором мережі для еко-натуралістичних установ, забезпечуючи:

- розробку та впровадження освітніх програм;
- керівництво освітянами;
- координацію науково-дослідницької діяльності студентів;
- організацію національних та міжнародних конкурсів та проектів.

В результаті створюється єдине освітнє середовище позакласної освіти з природничих наук [3].

3. Розвиток дослідницьких компетенцій та практичного інтелекту.

Впровадження діяльнісного підходу, тобто активної участі студентів в експериментальній, польовій та проектній діяльності, є однією з

основних функцій НЕНЦ. Концепція відповідає сучасним підходам STEM-освіти та сприяє розвитку:

- критичного мислення;
  - навичок аналізу та синтезу;
  - прийняття рішень у практичних задачах [2].
4. Інноваційна та міжнародна діяльність НЕНЦ є платформою для впровадження інновацій, зокрема:
- інтеграції STEM-освіти;
  - застосування цифрових технологій і інфографіки;
  - розвитку міжнародного партнерства і участі у глобальних екологічних ініціативах.

Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності української позашкільної освіти у міжнародному просторі [4].

5. НЕНЦ виконує вагомую функцію становлення екологічної культури громадськості, формуючи виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища та пропаганду засад сталого розвитку.

Висновки.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді – провідна установа у системі позашкільної освіти України, здатна забезпечити наслідування освітніх традицій і в той самий час слугувати інноваційним драйвером. Він сприяє формуванню компетентнісної моделі освіти, дослідницьких умінь і екологічної свідомості школярів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти: сучасні виклики. Київ : Грамота, 2018.
3. Вербицький В. В. Позашкільна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ, 2019.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Генеза, 2017.
5. Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді: офіційний сайт та аналітичні матеріали. <https://nenc.gov.ua/>

CLUSTER II. EMERGING VECTORS OF SCIENTIFIC RESEARCH

SECTION 7.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT & ENVIRONMENTAL SAFETY: SCIENTIFIC STRATEGIES FOR PRESERVING THE PLANET

ХОЛОШИН Ігор Віталійович,

кандидат геолого-мінералогічних наук,
доцент, завідувач кафедри географії та методики її навчання
Криворізького державного педагогічного університету,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2174-5605>
м. Кривий Ріг, Україна

СИВИЙ Мирослав Якович,

доктор географічних наук,
професор кафедри географії
та методики її навчання,
Тернопільського національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3150-4848>
м. Тернопіль, Україна

ПАНТЕЛЄЄВА Наталя Борисівна,

асистент кафедри географії та методики її навчання
Криворізького державного педагогічного університету,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6787-2266>
м. Кривий Ріг, Україна

ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ МЕРЕЖІ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ МІСТА КРИВИЙ РІГ (УКРАЇНА) ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Вступ. Дорожня мережа міста Кривий Ріг є прикладом адаптації вулично-дорожньої мережі до їхнього історичного та економічного розвитку. Місто утворилося в результаті історичного об'єднання територій окремих шахтарських сіл та мікрорайонів, що виникли навколо шахт, які розташовувалися вздовж вузьких (до кількох кілометрів) залізорудних смуг, що простягаються з півночі на південь на понад 100 км. Фактично,

сучасна витягнута лінійна структура міста є результатом цього історичного процесу, який вважається ключовим фактором майже у всіх аспектах його розвитку та в першу чергу вплинув на розвиток автомобільних магістралей. Таким чином, основні транспортні магістралі міста

Кривий Ріг простягаються з півночі на південь, що значно збільшує відстані між районами та створює значне навантаження на основні транспортні артерії. В зв'язку з цим, виникає питання просторової інвентаризації вулично-дорожньої мережі міста. Використання геопросторового аналізу в оцінці ефективності міської дорожньої мережі – є невід'ємною складовою сталого розвитку міста, яка забезпечує баланс між економічним зростанням, соціальними потребами та охороною навколишнього середовища. Для Кривого Рогу така робота проводиться вперше.

Основна частина. Робота базується на геоданих про вулично-дорожню мережу міста, які були отримані з краудсорсингової платформи Open Street Map у форматі файлу Shape. Геопросторовий аналіз дорожньої мережі міста було виконано за допомогою програми з відкритим кодом QGIS [1]. Місто фактично складається з кількох окремих районів, з'єднаних між собою автомагістралями різних типів - від широких головних вулиць міського та районного значення, що забезпечують зв'язок у межах населеного пункту, до житлових вулиць та проїздів, головним призначенням яких є доступ до будівель та споруд. Крім того, через місто проходять важливі головні дороги, що з'єднують різні регіони України.

Геопросторовий аналіз мережі автомагістралей Кривого Рогу показав, що різні типи міських автомагістралей відрізняються своєю структурою. Так, головні дороги утворюють радіальну схему, яка характеризується мережею доріг у вигляді радіальних ліній, що розходяться у вигляді променів від трьох центрів. Головні вулиці міського та районного значення утворюють комбіновану схему та є поєднанням кількох структур. Вона базується на радіальній структурі, яка розвантажується за допомогою магістралей у вигляді прямокутних та лінійних структур. Прямокутна структура міської вулично-дорожньої мережі домінує в організації руху автотранспорту на житлових вулицях, особливо новозбудованих мікрорайонах житлової зони. Для транспортних магістралей характерна вільна схема структури з невпорядкованою вулично-дорожньою мережею.

Щільність дорожньої мережі [2] в межах міста змінюється нерівномірно. Найбільша кількість доріг спостерігається вздовж двох умовних осей (вертикальної та горизонтальної), кожна з яких ділить місто відповідно на дві частини. Ці «гарячі» зони фактично забезпечують більшість внутрішньоміських та транзитних пасажирських і вантажних перевезень. Основою цих зон є магістралі та магістральні дороги, які несуть основне навантаження руху автотранспорту. Житлові та транзитні дороги забезпечують взаємозв'язок між магістральними дорогами та їх зв'язок з територіями житлових масивів. У Кривому Розі дорожні переїзди та розв'язки здійснюються переважно на одному рівні, за рахунок перехресть. Дорожня мережа міста включає майже 26 тисяч перехресть, що відповідає щільності 60 перехресть на км². Слід зазначити її значну просторову кореляцію з показником щільності доріг: найбільша кількість

перехресть знаходиться вздовж транспортної осі, що з'єднує північ і південь міста. Загальна вулично-дорожня мережа відрізняється від мережі автомагістралей та головних вулиць міського та районного значення аномально високою кількістю перехресть в історичному центрі міста. Виділяються дві «гарячі» зони, які відповідають переважно перехрестям, утвореним житловими та транзитними дорогами. Вплив природного та антропогенного рельєфу на дорожню мережу міста обмежується переважно визначенням напрямків руху автомагістралей та головних доріг.

Розвиток дорожньої мережі міста Кривий Ріг відстає від її реальних потреб; сьогодні мережа не в змозі одночасно та ефективно пропускати кількість транспортних засобів, які знаходяться в місті. Виявлено нерівномірний розвиток, динамічні можливості та напрямки переважного руху внутрішньоміського та транзитного транспорту. Відсутність достатньої кількості альтернативних маршрутів для з'єднання автомагістралей та основних дорожніх вузлів характеризує мережу як таку, що має низький рівень резервування. Це, перш за все, стосується руху транзитного транспорту, більша частина якого рухається через центральні райони міста.

Висновки. В ході дослідження було встановлено таке.

1. Розвиток мережі автомобільних доріг міста Кривий Ріг відстає від його реальних потреб. На сьогодні мережа неспроможна одночасно

й ефективно пропускати таку кількість транспортних засобів, які є в місті.

2. Виявлено нерівномірність розвитку мережі доріг та її топології на території міста, яка нерідко не відповідає динамічним можливостям і напрямкам переважного руху внутрішньоміського та транзитного транспорту.
3. Відсутність достатньої кількості альтернативних шляхів для з'єднання вузлів магістралей і магістральних доріг, характеризує мережу як таку, що має низький рівень редундантності. Це насамперед стосується руху транзитного транспорту, більшість якого рухається через центральні райони міста.
4. Вплив природно-антропогенного рельєфу на мережу автомобільних доріг міста обмежується, переважно, визначенням напрямків магістралей та магістральних доріг. Але у зв'язку зі зменшенням техногенного навантаження на території міста (результат часткового скорочення промислового виробництва) стає можливим використання закритих промислових зон, що може суттєво спростити мережу магістральних доріг.

Список використаних джерел:

1. Malenkovska, M., Donceva, R., Bunevska-Talevska, J. (2009). Role of functional classification of highways in road traffic safety. *Transport Problems : an International Scientific Journal*. 4 (3 part 1). 8 p.
2. Тимошук О. Ю., Рахуба О. І. Впровадження геоінформаційних технологій для удосконалення процесу управління автомобільними дорогами. *Автомобільні дороги*. 2015. № 5 (247). С. 44 - 46.

SECTION 11.**MODERN ENERGY, MECHANICAL ENGINEERING &
TRANSPORT SYSTEMS****Oksana DOVGALYUK,**

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Electrical Power Transmission,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1994-619X>

Gennadiy BILOKON,

postgraduate,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9376-236X>

Viktor BATALIN,

postgraduate,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1857-7674>

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,
Kharkiv, Ukraine

**THE INTRODUCTION OF SMART GRID
TECHNOLOGIES – NEW OPPORTUNITIES
FOR MANAGEMENT OF DISTRIBUTION
GRID MODES**

Introduction. Ukraine’s energy sector is currently undergoing a period of significant reform, driven both by global trends in the digital transformation of the energy industry and by the urgent need to adapt to current military threats. Under these circumstances, the issue of maintaining the stability of the energy system’s operation becomes critically important for sustaining the country’s defence capability and meeting the basic needs of the population. Effectively addressing this challenge requires the implementation of a range of measures aimed at transforming the energy system into a decentralised and energy-independent one, capable of adapting swiftly to potential challenges and threats to its stable operation.

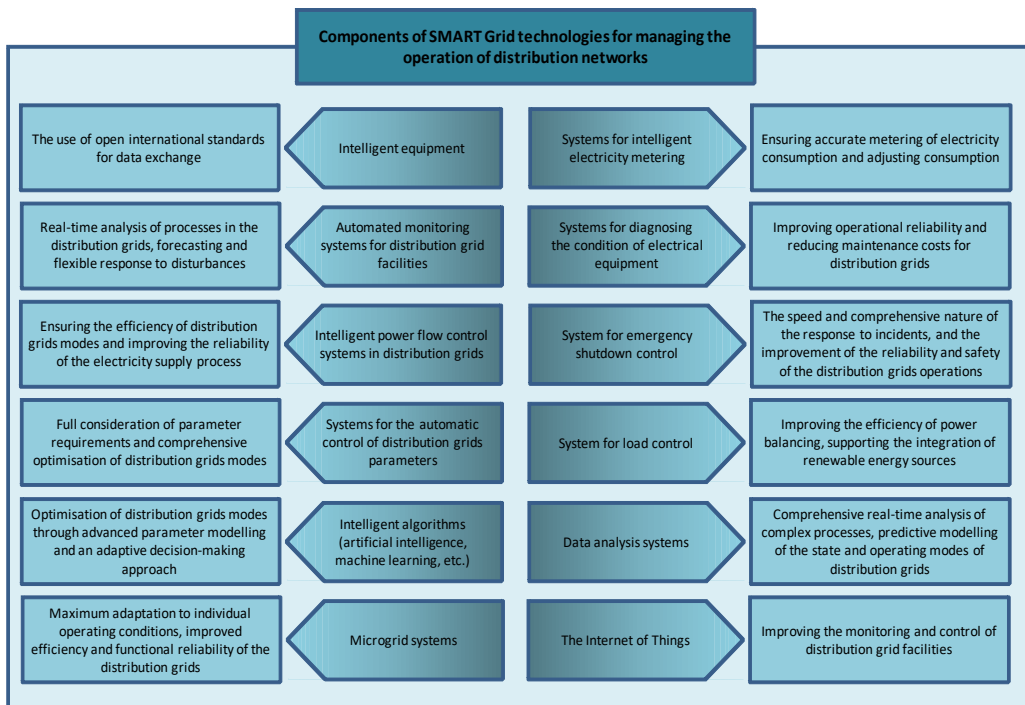
Distribution grids (DGs) play a crucial role in this regard, as it is this part of the power system that is responsible for ensuring a reliable supply of electricity to consumers, whilst the extensive and geographically dispersed power grids

are the most vulnerable to hostile attacks of all elements of the energy system. The key areas for reforming the DGs are modernisation of the structure, diversification of energy sources, and improving the reliability and energy efficiency of operations. The comprehensive implementation of solutions for these areas of reform requires the coordination and adaptation of actions to changing circumstances due to the constant presence of various disturbances, which is addressed by an effective system for managing DGs modes [1]. Consequently, improving the efficiency of DGs mode control systems through the implementation of innovative SMART technologies is now a pressing priority for Ukraine's energy sector.

Main Text. In Ukraine, the SMART Grid Concept was approved at national level in 2022 and identified as the foundation for the modernisation, reconstruction and development of the energy sector [2]. Among the promising measures aimed at improving the reliability and efficiency of DGs operation, an important role is assigned to operational control of operating modes, which is carried out using automated systems to ensure rapid adaptation of the electricity distribution system to changing conditions.

An analysis of the current state of development of DGs control systems indicates a consistent trend towards their active involvement in the transition of the distribution system from a passive technical structure to an active-adaptive system, which responds dynamically in real time to external and internal disturbances and ensures optimal operating conditions under all operating conditions. This transformation is achieved through the use of adaptive intelligent control of DGs operating modes, implemented by control systems. It is the control system that facilitates the effective coordination of all elements of the DGs to ensure optimal operating mode; for this purpose, it performs a large number of complex tasks, the most significant of which are as follows: monitoring the current status of the DGs; managing electricity flows; harmonising the operation of renewable energy sources (RESs) within the overall power balancing regime; coordinating the operation of automatic control systems for DGs parameters; optimising DGs operating parameters; localising emergency situations and minimising the impact of their consequences; diagnosing the technical condition of equipment; forecasting current operating parameters; planning the development of the DGs.

The innovative and digital technologies currently available are creating new opportunities for addressing the aforementioned challenges in control systems and for improving the operational efficiency of DGs operators [3]. Research has identified the most influential SMART Grid technologies, the implementation of which will enable DGs control systems to acquire new capabilities and improve their performance. This list of technologies, shown in Fig. 1, was compiled taking into account indicators of impact on both the operation of the control system and the overall performance of the DGs, which took into account the effect of the intellectualisation of the control process.

Fig. 1. Characteristics of the most influential SMART Grid technologies for managing the operating modes of DGs

Overall, the implementation of SMART Grid technologies for the management of DGs operations offers a number of benefits: increased reliability and quality of electricity supply, improved integration of distributed generation sources based on RESs [4], reduced environmental impact, comprehensive optimisation of DGs operating modes [5], increased flexibility and controllability, improved interaction with consumers, efficient use of resources, and enhanced economic efficiency of the distribution system's operation.

Conclusions. Thus, the introduction of SMART Grid technologies is fundamentally changing the approaches to managing the operations of modern DGs. The intelligent management of this process, the use of monitoring systems, smart meters, the integration of RESs and energy storage systems, as well as other innovative solutions, contributes to improving the efficiency, reliability and environmental sustainability of the modern energy sector. However, fully realising the potential of the SMART Grid requires addressing a number of challenges related to ensuring cybersecurity, the need for technology standardisation, and adapting the regulatory framework to the new operating conditions of energy systems. Successfully overcoming these barriers will enable the creation of resilient and actively adaptive DGs that meet the modern demands of society and the economy.

References:

1. Довгалюк О.М., Білоконь Г.В., Баталін В.Ю., Савченко Н.П. Роль систем керування розосередженими енергетичними ресурсами в умовах цифрової трансформації енергетики. Science and Practice: Synergy of Innovations in Multidisciplinary Dimensions : Proceedings of the 2st International Scientific and Professional Conference. San Francisco, USA, April 2–4, 2026. P 60-64.
2. On the approval of the Concept for the implementation of “Smart Grids” in Ukraine by 2035. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 908-p of 14 Oct. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/908-2022-%D1%80#Text>.
3. Довгалюк О.М., Білоконь Г.В., Баталін В.Ю. Впровадження Smart Grid технологій для керування режимами розподільних електричних мереж України. Проблеми електроенергетики, електротехніки та електромеханіки [Електронне видання] : тези доповідей XXVIII Міжнародного симпозиуму SIEMA'2025, 30 - 31 жовтня 2025 р. / уклад.: О.Г. Серeda [та ін.]. Харків: НТУ «ХПІ», 2025. С. 77.
4. Інтелектуалізація розподільних електричних мереж з фотоелектричними станціями та активними споживачами електроенергії: монографія [Електронний ресурс]/П. Д. Лежнюк, В. О. Комар, О.І. Козачук, О. В. Сікорська. Вінниця: ВНТУ, 2025. 156 с.
5. Dovgalyuk O., Savchenko N., Batalin V., Strilyaniy I., Bilokon G., Syromyatnikova T. Optimisation of Operating Modes of Distribution Electric Networks in Ukraine. Proceedings of the 2023 IEEE 4th KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), Kharkiv, Ukraine, 2023. PP. 896-901. DOI: [10.1109/KhPI-Week61412.2023.10312952](https://doi.org/10.1109/KhPI-Week61412.2023.10312952).

SECTION 13.

CONSTRUCTION AND CIVIL ENGINEERING, ARCHITECTURE, URBAN PLANNING & ENVIRONMENTAL DESIGN

УДК 699.86:[519.863+536.28]

КОВАЛЕНКО Людмила Борисівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
зав. кафедри вищої математики і математичного моделювання,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5959-9762>

НИКОЛАЄВА Маргарита Володимирівна,

студентка,

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
м. Харків, Україна

МЕТОДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД

***Анотація.** В роботі представлено методика розв'язання оптимізаційної задачі щодо товщини утеплювача за заданими параметрами енергоефективності при мінімізації витрат на будівництво, монтаж та експлуатацію. Акцентовано увагу на актуальність проблеми енергоефективності та енергонезалежності в епоху глобальної енергетичної кризи. Досліджено досвід країн Європейського союзу в термомодернізації та планах переходу до нульового споживання енергії. Відзначено важливість популяризації методів та способів підвищення енергоефективності будівель і споруд у суспільстві.*

***Ключові слова:** енергоефективність будівель і споруд, оптимізаційна задача, утеплювач, термічний опір, коефіцієнт теплопровідності.*

Текст статті:

Вступ. В епоху глобальної енергетичної кризи, в умовах тривалої військової агресії росії проти України, спрямованої в тому числі на

знищення цивільної енергетичної інфраструктури, проблема енергоефективності будівель та споруд набуває особливої актуальності. І вирішення цього питання вимагає комплексного, ґрунтовного підходу, з аналізом досвіду країн Європейського Союзу, урахуванням кліматичних особливостей різних регіонів України.

Європейські вимоги до енергоефективності будівель та споруд передбачають до 2030 – 2033 рр. перейти майже до нульового рівня споживання (Zero-Emission Buildings) енергії за рахунок термомодернізації та використання відновлюваних джерел [1]. Україна в межах Угоди про асоціацію та виконання вимог Енергетичного співтовариства імплементує в законодавство сучасні норми щодо енергоефективності. 01.04.2025 р. набув чинності наказ № 168 Міністерства розвитку громад та територій України із затвердженим порядком сертифікації енергетичної ефективності будівель [2].

Проблему підвищення енергоефективності будівель можна вирішити в тому числі застосуванням утеплювачів, з урахуванням кліматичних особливостей регіонів, в яких передбачається експлуатація. Урахування вартості утеплювачів, роботи по їх монтажу та експлуатації при складанні кошторисної документації вимагає розв'язання оптимізаційної задачі щодо товщини утеплювача за заданими параметрами енергоефективності при мінімізації витрат на будівництво, монтаж та експлуатацію.

Мета статті – надання простої та зрозумілої методики підбору за наперед заданими параметрами утеплювача для підвищення енергоефективності будівель та споруд, популяризація проблеми підвищення енергоефективності будівель та споруд.

Виклад основного матеріалу. Математична постановка оптимізаційної задачі полягає у визначенні оптимальної товщини утеплювача з урахуванням витрат на матеріали при будівництві та монтажу, і також на енергоносії при експлуатації:

$$C(x) = C_1(x) + C_2(x), \quad (1)$$

де x – товщина утеплювача, $C_1(x)$ – витрати на матеріали, $C_2(x)$ – витрати на опалювання.

Витрати на матеріали з урахуванням вартості утеплювача (P) та вартості монтажних робіт (B) можна представити як:

$$C_1(x) = P \cdot x + B. \quad (2)$$

Витрати на експлуатацію неодмінно залежать від множини факторів: вартості енергоносіїв та кліматичних умов регіону (К), термічних характеристики основної стіни, перегородки або стелі (Т) та коефіцієнта теплопровідності утеплювача (λ) [3 – 5]. Відповідну залежність представимо у вигляді:

$$C_2(x) = \frac{K}{T + \frac{x}{\lambda}} \quad (3)$$

Знаходження оптимального шару утеплювача зводиться до розв'язання задачі на екстремум:

$$C'(x) = P - \frac{K}{\lambda \cdot \left(T + \frac{x}{\lambda}\right)^2}; \quad (4)$$

$$C'(x) = 0 \Rightarrow x = \lambda \cdot \left(\sqrt{\frac{K}{P \cdot \lambda}} - T\right). \quad (5)$$

Перевірка достатньої умови існування екстремуму

$$C''(x) = \frac{2K}{\lambda^2 \cdot \left(T + \frac{x}{\lambda}\right)^3} > 0 \quad (6)$$

дозволяє стверджувати, що в точці $x = \lambda \cdot \left(\sqrt{\frac{K}{P \cdot \lambda}} - T\right)$ спостерігається мінімум функції.

Загальний термічний опір стіни з урахуванням утеплювача знаходиться за формулою:

$$T_{\text{заг}} = T + \frac{x}{\lambda_{\text{ут}}} = \frac{d_0}{\lambda_0} + \frac{x}{\lambda_{\text{ут}}}, \quad (7)$$

де d_0, λ_0 – товщина та коефіцієнт теплопровідності базової стіни відповідно, $x, \lambda_{\text{ут}}$ – товщина та коефіцієнт теплопровідності утеплювача відповідно.

Перевірка на відповідність ДБН В.2.6-31:2021 [3] виконується за умовою $T_{\text{заг}} > R_{\text{мін}}$.

Наведемо приклади розрахунку товщини утеплювача (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок економічно доцільної товщини утеплювача для стіни житлового будинку

Параметр	Символ	Значення	
		Цегла керамічна	Конструкційний газобетон
1	2	3	4
Товщина базової стіни, м	d_0	0,5	0,4
Коефіцієнт теплопровідності стіни, Вт/(м·К)	λ_0	0,80	0,13

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Термічний опір базової стіни, (м ² ·К)/Вт	$T = \frac{d_0}{\lambda_0}$	0,63	3,08
Матеріал утеплювача		Пінопласт (EPS-25)	
Коефіцієнт теплопровідності утеплювача, Вт/(м·К)	$\lambda_{ут}$	0,039	
Вартість 1 м ³ утеплювача, грн.	P	2000	
Розрахунковий період експлуатації, років	N	15	
Умовний коефіцієнт вартості втрат тепла, грн·м·К/Вт	K	1800	
Розрахункова товщина утеплювача, м	x	0,163	0,067
Загальний термічний опір стіни, (м ² ·К)/Вт	$T_{заг} = T + \frac{x}{\lambda_{ут}}$	4,8	4,8
Кліматична зона		1	
Норма ДБН	R_{min}	3,3	

Проілюструємо відмінності у розмірах товщини різних типів утеплювачів для стін з керамічної цегли та газобетону. На рис. 1 представлені результати розв’язання оптимізаційної задачі для трьох типів утеплювачів: пінопласта (EPS-25) ($P=2000$; $\lambda_{ут}=0,039$), екструдованого пінополістерола (XPS) ($P=5000$; $\lambda_{ут}=0,032$), мінеральної (базальтової) вати ($P=4000$; $\lambda_{ут}=0,037$).

Рис. 1. Результати розв’язання оптимізаційної задачі щодо товщини різних типів утеплювачів для стін з керамічної цегли та конструкційного газобетону

Висновки. Підвищення енергоефективності будівель і споруд є актуальною проблемою, яка потребує термінового вирішення на всіх рівнях. Простота розрахунків, доступність інформації щодо нормативних вимог та технічних характеристик дозволяє всім зацікавленим особам обрати оптимальний за геометричними характеристиками, ціною, вимогами до кліматичної зони та запланованого терміну експлуатації спосіб підвищення енергоефективності. Популяризація методів та способів підвищення енергоефективності будівель у суспільстві сприятиме розвитку свідомого ставлення населення до проблем відповідального споживання, що, неодмінно, призведе до зростання енергетичної незалежності держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Директива 2024 року (оновлена EPBD): Directive (EU) 2024/1275 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the energy performance of buildings (recast). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 1275. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1275/oj> (дата звернення: 10.04.2026).
2. Деякі питання запровадження вимог до будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0284-25#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Теплова ізоляція будівель : ДБН В.2.6-31:2021. [Чинний від 2022-01-01]. Київ : Мінрегіон України, 2021. 31 с. (Державні будівельні норми України). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=98037 (дата звернення: 10.04.2026).
4. В. А. Лісенко, В. Г. Суханов, Ю. О. Загорчечний, С. Є. Верьовкіна. Архітектурно-конструктивні енергоефективні оболонки будівель та споруд. Одеса : «Optimum», 2015. 254 с.
5. Гайдук О. В., Герлянд Т. М., Кулалаєва Н. В., Півторацька Н. В., Пятничук Т. В. Технології утеплення фасадів будівель: підручник. Житомир : Видавництво «Полісся», 2021. 362 с.

CLUSTER III. ECONOMICS, LAW, AND MANAGEMENT

SECTION 14.

ECONOMICS, MANAGEMENT, MARKETING & STRATEGIC DEVELOPMENT

БІЧУРІНА Олена Миколаївна,

студентка,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5281-8997>

ЧЕРНУХА Олександр Васильович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії та суспільних наук

Харківський національний медичний університет,

Харків, Україна

МІСЦЕ МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Вступ. У сучасних умовах реформування медичної галузі особливого значення набуває ефективне управління системою охорони здоров'я. Менеджмент у сфері медицини є невід'ємною складовою забезпечення якості медичної допомоги, раціонального використання ресурсів та досягнення стратегічних цілей розвитку галузі. Від правильності управлінських рішень залежить функціонування закладів охорони здоров'я, доступність медичних послуг і рівень задоволеності пацієнтів.

У даній роботі розглянуто місце менеджменту в системі охорони здоров'я, його функції, принципи та значення для підвищення ефективності діяльності медичних установ [1, с. 45].

Мета дослідження

Визначити роль і значення менеджменту в системі охорони здоров'я, проаналізувати його основні функції, принципи та напрями реалізації в умовах сучасних реформ.

Методи дослідження

Аналіз наукових джерел, узагальнення нормативно-правових документів, системний підхід до вивчення управлінських процесів у сфері охорони здоров'я.

Основна частина

Менеджмент у системі охорони здоров'я – це цілеспрямована діяльність керівників різних рівнів, спрямована на ефективне планування, організацію, мотивацію та контроль роботи медичних установ. Він забезпечує координацію діяльності персоналу, оптимізацію використання матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів, а також впровадження сучасних стандартів медичної допомоги [2, с. 18].

Однією з ключових функцій менеджменту є планування. У сфері охорони здоров'я планування включає визначення стратегічних і тактичних цілей розвитку закладу, формування бюджетів, розроблення програм профілактики захворювань та підвищення якості медичних послуг. Ефективне планування дозволяє уникнути перевитрат ресурсів і забезпечити стабільну роботу установи [3, с. 72].

Наступною важливою функцією є організація діяльності. Вона передбачає розподіл обов'язків між працівниками, формування структурних підрозділів, створення умов для належного виконання професійних функцій. Рациональна організаційна структура сприяє підвищенню продуктивності праці та покращенню координації між різними ланками медичної системи [4, с. 101].

Мотивація персоналу є надзвичайно важливою складовою менеджменту в охороні здоров'я. Медичні працівники працюють у складних умовах, що потребують високої професійної відповідальності. Тому керівництво повинно забезпечувати як матеріальні, так і нематеріальні стимули, створювати сприятливий психологічний клімат у колективі, підтримувати професійний розвиток працівників [2, с. 25].

Контроль як функція менеджменту забезпечує оцінювання результатів діяльності закладу, відповідність стандартам якості та нормативним вимогам. Система внутрішнього та зовнішнього контролю сприяє своєчасному виявленню недоліків і впровадженню коригувальних заходів. В умовах реформування галузі контроль набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє оцінити ефективність змін та їх вплив на якість медичних послуг [3, с. 75].

Важливе місце менеджмент посідає у процесі реформування системи охорони здоров'я України. Перехід до нових моделей фінансування, автономізація закладів, впровадження електронної системи охорони здоров'я

потребують професійного управління та стратегічного мислення керівників. Саме менеджмент забезпечує адаптацію медичних установ до нових умов функціонування та підвищення їх конкурентоспроможності [5, с. 60].

Крім того, сучасний менеджмент у медицині орієнтований на пацієнта. Це означає впровадження принципів якості, безпеки, доказової медицини та ефективної комунікації з пацієнтами. Пацієнтоорієнтований підхід сприяє підвищенню довіри до медичних закладів і покращенню результатів лікування [4, с. 108].

Таким чином, менеджмент у системі охорони здоров'я виступає інтегруючою ланкою, що поєднує медичні, економічні та соціальні аспекти діяльності галузі. Він забезпечує стабільність, розвиток і конкурентоспроможність медичних установ, а також сприяє підвищенню якості надання медичної допомоги населенню [1, с. 49].

Висновки

Менеджмент є невід'ємною складовою системи охорони здоров'я та визначає ефективність її функціонування. Реалізація основних управлінських функцій – планування, організації, мотивації та контролю – забезпечує раціональне використання ресурсів, підвищення якості медичних послуг і адаптацію закладів до сучасних умов.

У процесі реформування галузі роль менеджменту значно зростає, оскільки саме професійне управління є запорукою стабільності, розвитку та конкурентоспроможності системи охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Основи менеджменту в охороні здоров'я / за ред. В. І. Лехан. Київ : Медицина, 2019. С. 120.
2. Москаленко В. Ф. Управління системою охорони здоров'я. Київ : Книга плюс, 2018. С. 256.
3. Князевич В. М. Менеджмент і маркетинг у медицині. Київ: Здоров'я, 2017. С. 180.
4. Слабкий Г. О. Організація та управління охороною здоров'я. Ужгород : Говерла, 2020. С. 210.
5. Лехан В. М. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: сучасний стан та перспективи. Дніпро : Акцент, 2021. С. 150.

SECTION 15.

THE ECONOMY OF THE FUTURE: DIGITAL FINANCE, STARTUP ECOSYSTEMS AND GLOBAL MARKETS

Olena SEREDA,

Ph. D. of Economics, Associate Professor,
Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0547-2077>

INTELLECTUAL CAPITAL AS A DRIVER OF ENTERPRISE VALUE IN THE ENVIRONMENT OF DIGITAL FINANCE AND GLOBAL MARKETS

Introduction. In the modern economy, characterized by the digitalization of financial flows, the development of startup ecosystems, and high turbulence in global markets, traditional drivers of firm value are gradually losing their dominant role. Instead, intangible resources - primarily intellectual capital - are becoming critical, as they determine a firm's capacity for innovation, business model scalability, and integration into digital financial ecosystems. In this context, the study of intellectual capital evolves from a descriptive concept into an applied instrument of strategic financial management.

Results. Within the scope of this research, intellectual capital is interpreted as a multidimensional economic category integrating knowledge, digital competencies, organizational practices, customer relationships, and institutional linkages aimed at value creation [1]. In contrast to traditional approaches limited to human, structural, customer, and market capital, an extended structural model is proposed, incorporating digital and innovation capital. Digital capital includes data, algorithms, software solutions, platform technologies, and fintech infrastructure, while innovation capital reflects a firm's ability to generate new knowledge, participate in startup ecosystems, and interact with venture investors. This extension enables a more accurate identification of contemporary value drivers, as data and algorithmic solutions become critical assets in the digital economy, ensur-

ing competitive advantage. Moreover, intellectual capital is inherently cumulative: its accumulation enhances the productivity of other resources, generating a synergy effect. The study demonstrates that the formation of intellectual capital has an investment nature [2], but is characterized by asymmetry and nonlinear returns. At early stages of firm development, investments in knowledge, technology, and human capital do not generate immediate financial outcomes but create the foundation for exponential value growth in the long run. This pattern is particularly evident in startups, where value is driven not by current financial performance but by scalability potential and the ability to rapidly attract users.

For mature firms, the effectiveness of intellectual capital depends on its integration into digital business processes that enable automation, cost optimization, and the creation of network effects. In particular, the use of digital platforms significantly reduces transaction costs and expands access to global markets, directly contributing to an increase in firm market value.

It has been established that traditional methods of intellectual capital assessment, such as Tobin's Q, only indirectly capture intangible assets through the gap between market and book value. However, these approaches do not allow for identifying the structure of intellectual capital or evaluating the contribution of its individual components to value creation. Integrated assessment methods, including intellectual capital indices, provide a more comprehensive approach by combining financial and non-financial indicators. Nevertheless, their application is constrained by a high degree of subjectivity in selecting indicators and assigning weights. Similarly, the VAIC method, focused on measuring value creation efficiency based on intellectual resources, has limitations in the digital economy, as it insufficiently accounts for data, platform effects, and ecosystem interactions [3].

In response, the study substantiates the relevance of a modified Balanced Scorecard as a tool for assessing and managing intellectual capital. It is proposed to complement the classical perspectives (financial, customer, internal processes, learning and growth) with digital indicators reflecting the level of digital transformation. These include the degree of business process automation, the intensity of data usage in decision-making, the effectiveness

of digital customer interaction channels, and the level of integration into digital platforms.

The key contribution of the research is the development of a hybrid approach to intellectual capital assessment, combining three groups of indicators. The first group includes financial metrics such as Economic Value Added (EVA), market capitalization, and profitability indicators. The second group encompasses non-financial digital metrics, including data volume and quality, number of users, level of digitalization, and ecosystem interaction indicators. The third group consists of qualitative characteristics reflecting organizational culture, innovation capacity, and adaptability.

The synergistic integration of these indicators provides a comprehensive view of intellectual capital and its impact on firm performance. Furthermore, the proposed approach enables the identification of causal relationships between investments in intellectual capital and firm value growth, forming a basis for strategic decision-making.

In the context of global markets, the ability of firms to integrate their intellectual capital into international digital ecosystems becomes increasingly important. This involves not only the adoption of advanced technologies but also the development of partnerships, participation in network structures, and compliance with international standards. Thus, intellectual capital acts not only as an internal resource but also as a determinant of external competitiveness.

Conclusions. The study confirms that in the digital economy intellectual capital becomes a key driver of firm value growth and global market integration. The necessity of expanding its structure by incorporating digital and innovation components is substantiated, allowing for a more adequate representation of modern value creation sources. The limitations of traditional intellectual capital assessment methods are identified, and a hybrid approach combining financial, non-financial, and qualitative indicators is proposed. The practical implementation of this approach is feasible through a modified Balanced Scorecard adapted to the digital economy. The findings provide a methodological basis for improving value-based management systems and outline directions for further research in developing tools for measuring intellectual capital in the context of digital ecosystems and start-up-oriented business models.

References:

1. Husakovska, T. O., Sviatnyi, L. O. (2025). Intellectual capital as an economic category. *Business Inform*, 1, 435–440. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-435-440>
2. Bityuk, I. M., Odintsov, O. M., Babych, I. V. (2025). Investment in personnel as a key instrument for the formation of enterprise intellectual capital in the context of innovative development. *Transformational Economy*, 3(12), 124–128.
3. Fomina, O., Semenova, S. (2025). Assessment of intellectual capital within the EU digital strategy framework. *Scientia Fructuosa*, 160(2), 60–77. [https://doi.org/10.31617/1.2025\(160\)08](https://doi.org/10.31617/1.2025(160)08).

SECTION 16.**LEGAL PARADIGM IN THE FACE OF GLOBAL CHANGE:
RIGHTS PROTECTION, CYBER LAW & SECURITY****НАЛИВАЙКО Олег Іванович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад

навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту

Донецького державного університету внутрішніх справ,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2911-2108>

м. Кропивницький, Україна

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ
СТАНДАРТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

Міжнародні стандарти діяльності поліції під час збройних конфліктів закріплені низкою міжнародних нормативно-правових актів різної юридичної сили в рамках міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Безумовно, у ключовим компонентом цієї системи є міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності.

Формування міжнародних стандартів діяльності поліції під час збройних конфліктів відбувалось як на універсальному, так і на регіональному рівнях.

На універсальному рівні ключову роль відіграє Організація Об'єднаних Націй, у межах якої було закладено базові підходи до правоохоронної діяльності навіть в умовах війни.

Ключові міжнародні стандарти діяльності поліції, що мають загальний характер, але не втрачають свою актуальність під час збройних конфліктів закріплені у таких документах, як: Загальна декларація прав людини від 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 р.; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р.

Серед спеціалізованих документів універсального рівня – Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/169 «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 1979 р. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийняті восьмим Конгресом ООН від 1990 р. Вказані документи закріпили універсальні стандарти щодо законності, необхідності, пропорційності та підзвітності, які зберігають свій вплив і під час збройних конфліктів.

Міжнароднегуманітарнеправотажвстановлюютьзагальніпринципи і стандарти, що не прямо, але впливають на поліцейську діяльність в умовах збройних конфліктів. Серед джерел міжнародного гуманітарного права необхідно вказати: Гаазькі конвенції від 1899 та 1907 рр.; Женевські конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 р. та Протоколи до них; Конвенція про заборону хімічної зброї від 1993 р.; Конвенція про заборону біологічної зброї від 1972 р.; Оттавська конвенція від 1997 р.; Римський статут Міжнародного кримінального суду від 1998 р. та ін. Ними визначено такі ключові стандарти, що впливають на діяльність поліції: пріоритет захисту цивільного населення; недопущення застосування сили проти осіб, які не беруть участі у бойових діях; обов'язок співмірного застосування сили та спеціальних засобів; стандарти поводження із затриманими та забезпечення їх базових прав; заборона катувань і нелюдського поводження; стандарти поводження

з військовополоненими при роботі з ними; стандарти забезпечення правопорядку з урахуванням прав людини та ін.

Попри те, що функції та принципи роботи силових структур (таємних/розвідувальних служб, поліції та збройних сил) в усій Європі схожі, їхня структурна організація відрізняється. Відмінності зумовлено історичними обставинами й баченням адміністративно-територіального поділу [1, с. 123]. В європейському просторі провідну нормотворчу роль відіграє Рада Європи.

Основні європейські стандарти діяльності поліції закріплені в Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію» від 1979, Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» від 2001 р. та ін. [2, с. 189]. Окремо слід акцентувати на стандартах, що закріплені у Європейському кодексі поліцейської етики. Серед них: верховенство права, повага до прав людини, пропорційність застосування сили, політична нейтральність, підзвітність і підконтрольність, професіоналізм, недискримінація та ін.

Відповідно до закріплених в актах Ради Європи положень, поліція є не військовим формуванням, а службою, яка надає суспільству послуги по забезпеченню безпеки та правопорядку, таким чином поліція повинна бути демілітаризована. Важливою гарантією демілітаризованості поліції є її незалежність від інших органів влади та органів місцевого самоврядування, поліцейські повинні бути публічними службовцями, а не військовослужбовцями [3, с. 103]. Однак, реалії відсічі воєнної агресії в Україні не корелюються з традиційними уявленнями про роль поліції під час війни, що сформувались у Європі.

Виконуючи функції захисту громадського порядку, забезпечення внутрішньої стабільності та гарантування безпеки громадян. Як структурний елемент сектору безпеки, вона є невіддільною складовою механізму державного управління, який спрямований на подолання викликів і загроз, що виникають як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. У сучасних реаліях, коли Україна змушена протидіяти повномасштабній агресії РФ, значущість діяльності поліції набуває нових акцентів, адже її завданнями є не лише протидія злочинності, але й активна участь у забезпеченні стабільності та стійкості безпеки суспільства [4].

цейської діяльності в умовах воєнного стану об'єктивно високе. Саме це і актуалізує становлення та подальше нормативне визнання новаційних стандартів діяльності поліції під час збройних конфліктів.

Не зважаючи на актуальність формування універсальних підходів та принципів діяльності поліції під час збройних конфліктів, ані Організація Об'єднаних Націй, ані Рада Європи не виробили спеціального комплексного міжнародно-правового акта, який би системно врегулював саме поліцейську діяльність у таких умовах. Відповідна сфера врегульована фрагментарно і здійснюється через сукупність актів міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та актів «м'якого права», що встановлюють стандарти застосування сили, поводження із затриманими та забезпечення правопорядку тощо.

В. Гавриленко справедливо зауважує, що іноді імплементація міжнародних стандартів має характер прямого запозичення положень міжнародно-правових актів, іноді – точкового уточнення окремих положень, а іноді значного розширення як загальних, так й конкретних положень із дрібним та детальним регламентуванням конкретної професійно-етичної поведінки поліцейського як представника влади. Вплив міжнародних стандартів на національне законодавство не може бути одностороннім. Українському законодавцю також є що запропонувати для удосконалення існуючих міжнародно-правових актів, бо деякі вітчизняні правові норми щодо професійної поведінки поліцейського можливо взяти в якості міжнародного стандарту [5, с. 380]. Український досвід роботи поліції в умовах воєнного стану може лягти у основу міжнародних стандартів забезпечення публічної безпеки, захисту прав людини та підтримання правопорядку в умовах збройного конфлікту.

Практика діяльності поліції в Україні виявила низку інноваційних механізмів [6; 7], пов'язаних із поєднанням правоохоронних і гуманітарних функцій, участю у заходах евакуації цивільного населення, документуванням воєнних злочинів, а також взаємодією з військовими адміністраціями та міжнародними організаціями.

Отже, міжнародними стандартами діяльності поліції в умовах збройного конфлікту є сформована на універсальному та регіональному рівнях сукупність принципів, норм і вимог, що визначають межі та способи здійснення поліцейських повноважень у відповідних умовах.

Вони охоплюють, зокрема, принципи верховенства права, законності, пропорційності застосування сили, пріоритет захисту цивільного населення, заборону катувань і нелюдського поводження, забезпечення прав затриманих, підзвітність і підконтрольність діяльності поліції, а також обов'язок діяти з урахуванням балансу між безпекою та правами людини. Український досвід функціонування поліції в умовах воєнного стану демонструє потенціал подальшого розвитку міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Стандарти забезпечення прав людини у діяльності служби безпеки України : навч. посібник / Д. фон Бларер, Ю. Л. Белоусов, С. С. Кудінов та ін.; уклад. д-р екон. наук, проф. М. М. Чеховська; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. С. С. Кудінова, канд. соц. наук Ю. Л. Белоусова. К. : НАСБУ, 2019. 368 с.
2. Хоркавий С. В Європейські стандарти діяльності поліції: досвід для України. *Нове українське право*. 2024. № 3. С. 186-192.
3. Добровінський А. В. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності національної поліції України*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 102-104.
4. Сокол О. Р. Роль поліції у сфері забезпечення національної безпеки України. *Академічні візії*. 2024. № 37. С. 1-8. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1556/1440>.
5. Гавриленко В. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини на життя та їх імплементація у діяльність національних правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. № 87(4). С. 378- 385.
6. Наливайко О. І., Сеньків О. М. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 813-816.
7. Наливайко О. І. Вплив трансформації правової системи України на розвиток теорії держави і права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 36-42.

Vitalina OZEL,

PhD in Law, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Theory and Public Law
Educational and Scientific Institute of Management,
Technologies and Legal Sciences
National Transport University,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4655-2869>

Kyiv, Ukraine

MECHANISMS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION IN UKRAINE

Introduction. In a democratic state, the right to judicial protection should undoubtedly evolve from a formal constitutionally regulated procedure into a fundamental guarantee of the rule of law. In Ukraine, this institution is based on the synergy of national constitutional law and international standards, in particular the case law of the European Court of Human Rights (ECHR). Within the system of constitutional and legal means of protecting individual interests, judicial guarantees occupy a fundamental place. They represent the practical implementation of the right to a fair trial, which is exercised through the active actions of interested parties with the support of the state. The modern constitutional doctrine of human rights and freedoms in Ukraine considers these guarantees as an integral foundation of a rule-of-law state.

Main Part.

The central element of this mechanism is Article 55 of the Constitution of Ukraine [1], which endows the institution of justice with all the features of a universal instrument for the protection of rights and freedoms, establishing that rights and freedoms are protected by the courts. A profound interpretation of this provision was provided by the Constitutional Court of Ukraine in its Decision of December 25, 1997 (case No. 9-zp) [2]. The Court emphasized that Part 1 of Article 55 of the Basic Law is one of the most important pillars for the implementation of the entire body of human rights, both constitutional and sectoral. Moreover, the body of constitutional jurisdiction clearly correlates national norms with Ukraine's international obligations, particularly in the

context of the ratification of the International Covenant on Civil and Political Rights (UN, 1966) and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) (European Convention on Human Rights) (Council of Europe, 1950).

According to the legal position of the Constitutional Court, the right to access justice is activated not only at the moment of an actual violation but also when obstacles are created to the realization of legitimate interests or when there are any other manifestations of non-compliance by public authorities with the provisions of the Constitution or violations of fundamental human rights. It is essential that the judicial system is obliged to consider applications even in the absence of a direct provision for such protection in specific legislation. Any unjustified refusal to accept a claim that meets formal legal requirements is interpreted as a direct violation of Article 64 of the Constitution of Ukraine, since the right to a court cannot be restricted. Thus, the active use of this right is a key indicator of democratic development and the rule of law.

The mechanism of access to justice performs a stabilizing function: it returns social conflicts to the legal framework, forming citizens' confidence in the protection of their interests. This ensures the full realization of rights enshrined both in national legislation and in international treaties. The effectiveness of this process directly depends on the state's creation of an effective algorithm for implementing declared norms. Thus, the right to a fair trial is an objective component of legal relations, although its implementation always depends on the will of a particular individual.

Constitutional guarantees in this field have unique characteristics. Firstly, the specificity of the object of realization of the right to judicial protection is обусловлена (conditioned by) the existence of a legal basis for the emergence of a person's right to judicial protection and at the same time serves as a prerequisite for the protection of all other freedoms. Secondly, there is a special subject composition: the process involves law enforcement agencies, the prosecutor's office, the bar, and courts of all levels, including the possibility of applying to international institutions (for example, the ECHR) after exhausting domestic remedies. Thirdly, there is a special procedure determined by the application of specific procedural methods of adjudication.

Particular attention should be paid to the special guarantees enshrined in Part 2 of Article 55 of the Constitution, which grant the right to challenge decisions

or inaction of any public authorities. This provision forms the foundation of administrative justice, the procedural aspects of which are regulated by the Code of Administrative Procedure of Ukraine [3]. In particular, Article 5 of this Code defines a clear set of remedies: from declaring normative acts invalid to annulling individual decisions and compelling authorities to perform certain actions. This constitutes a direct procedural implementation of Article 56 of the Constitution [1] concerning compensation by the state for damages caused.

The final and most progressive element in this hierarchy is the institution of the constitutional complaint. Based on Part 4 of Article 55 of the Constitution of Ukraine and Article 55 of the Law “On the Constitutional Court of Ukraine” [4], this legal instrument has become the highest form of legal protection within the country. It acts as a kind of “admissibility filter” before applying to international institutions. The effectiveness of a constitutional complaint is determined by the speed and effectiveness of its consideration, making it the most important domestic tool for the protection of human rights. Through this mechanism, citizens become active subjects of the constitutional process, ensuring state accountability for compliance with the Basic Law and enabling the annulment of unconstitutional norms.

Conclusions.

The modern mechanism of judicial guarantees in Ukraine demonstrates a high level of adaptability to international standards. Due to the integration of the constitutional complaint and the development of administrative justice, the right to a fair trial is transformed from a theoretical concept into an effective instrument for the protection of human rights. Further development of the system should focus on ensuring the speed and effectiveness of these mechanisms, which is critically important for maintaining a democratic level of legality.

References:

1. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of December 25, 1997 No. 9-zp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>
3. Code of Administrative Procedure of Ukraine of July 6, 2005 No. 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
4. Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” of July 13, 2017 No. 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

CLUSTER IV.
HUMAN, CULTURE, AND MENTAL HEALTH

SECTION 18.

PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY: RESILIENCE BUILDING
AND MENTAL HEALTH

МУШИНСЬКИЙ Віктор Петрович,

практичний психолог-методист,

заступник директора,

Дніпропетровський обласний методичний ресурсний центр

м. Дніпро, Україна

**ПСИХОЛОГО-АНДРАГОГІЧНА СТУДІЯ
ЯК ІНТЕРАКТИВНА ФОРМА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ
РОБОТИ З ПЕДАГОГАМИ**

***Анотація.** У статті представлені понятійні і структурні компоненти психолого-андрагогічної студії як інноваційної інтерактивної форми профілактичної роботи, яка розроблена і впроваджена в діяльність Центру психолого-андрагогічних технологій Дніпропетровської області з метою попередження професійних деформацій та збереження ментального здоров'я педагогічних працівників закладів освіти.*

***Ключові слова:** психолого-андрагогічна студія, інтерактивні методи навчання, андрагогічні принципи, ментальне здоров'я, психологічна профілактика, професійні деформації.*

Вступ. Професійна діяльність працівників освіти завжди пов'язана з високим рівнем емоційного напруження, адже робота включає щоденну взаємодію з учнями, батьками та колегами, прийняття педагогічних рішень та відповідальність за освітній процес. В умовах воєнного стану ці навантаження суттєво зростають і набувають специфічних рис залежно від регіону, в якому здійснюється професійна діяльність.

Результати проведених досліджень [4,6] підтверджують, що психо-емоційний стан педагогів в умовах війни, особливо в прифронтових громадах, характеризується як напружений, нестабільний та виснажливий. Понад 70% освітян відчують посилення страху, гніву та суму, а 82% –

стали тривожнішими. Постійні стрес-фактори призводять до професійного вигорання, емоційної дратівливості та виснаження, що відзначають близько 40% педагогів. Такий стан зумовлює гостру потребу в системній психологічній підтримці працівників освіти, а також вказує на необхідність вжиття заходів щодо ранньої профілактики професійних деформацій та збереження ментального здоров'я педагогів.

Серед компонентів психопрофілактичної роботи з педагогічним персоналом необхідно виділити такі її елементи [5, с. 120]:

- масова, «первинна» психопрофілактика, яка спрямована на попередження будь-якого можливого неблагополуччя та збереження психічного та психологічного здоров'я педагогічних працівників у даному освітньому середовищі;
- «передкризова психопрофілактика», яка спрямована на своєчасне та ефективне попередження можливих несприятливих наслідків «професійних криз» у розвитку особистості педагога в даному освітньому середовищі;
- «індивідуальна психопрофілактика», яка має на меті своєчасне та ефективне попередження можливих несприятливих наслідків майбутніх подій у житті конкретного педагога (зміна формального статусу, розлучення, поява нового члена сім'ї тощо).

Незважаючи на те, що стан ментального здоров'я педагогічних працівників взаємопов'язаний з успішністю їхньої професійної діяльності та проблемами розвитку здобувачів освіти, самі педагоги здебільшого не завжди розуміють важливість такої психопрофілактичної роботи. В той же час, організація роботи із забезпечення ментального здоров'я педагогів – це напрям професійної діяльності практичного психолога закладу освіти, особливо в умовах воєнного стану [2, с.2]. Тому тісне співробітництво та взаємодоповнюваність позицій практичного психолога та педагога слід розглядати як необхідну умову проведення психопрофілактичної роботи з педагогічними працівниками. До того ж, багато в чому успішність профілактичної роботи з педагогами залежить від обраних методів та форм навчання.

Мета статті. Головною метою даної статті є публікація узагальненого досвіду роботи щодо організації та проведення психолого-андрагогічної студії як інтерактивної форми профілактичної роботи з педагогічними працівниками в закладах освіти Дніпропетровської області.

Виклад основного матеріалу. Багато в чому успішність профілактичної роботи залежить від методів навчання. Найбільш ефективними є нетрадиційні, активні методи соціально-психологічного навчання, мета яких – не лише озброїти знаннями, вміннями та навичками, а й розвинути вміння творчо мислити. Цим методам притаманні активність пізнавальної діяльності, тісний зв'язок теорії з практикою, спрямованість на оволодіння діалектичним методом аналізу та вирішення складних проблем, розвиток професійної рефлексії, атмосфера співробітництва та співтворчості.

Методи активного групового навчання включають групові дискусії, аналіз конкретних ситуацій, «мозковий штурм», «круглий стіл», рольові та ділові ігри, соціально-психологічні тренінги, професійні майстерні, виконання практичних завдань і тренування [1, 7]. Багато з них широко використовується при роботі з педагогічним персоналом. А такий метод, як тренінг, можна вже зарахувати до традиційних форм активного навчання.

В той же час, така інтерактивна форма навчання як студія майже не використовується. Психологічна студія (лат. *studio* – «вивчення») аналогічна тому, що складає сутність студій живописців, співаків, скульпторів. В студії вивчають і навчаються, розвивають свої здібності, набираються професійного досвіду [8, с.158].

В нашому розумінні, психологічна студія – це інноваційна інтерактивна форма групової роботи, спрямована на професійний розвиток, профілактику вигорання та підвищення психологічної компетентності педагогів. Вона поєднує просвіту, самопізнання, тренінгові вправи, арт-терапію та діалог, що допомагає учасникам ефективно взаємодіяти та покращувати власний психоемоційний стан.

Слід визначити ключові особливості роботи студії з педагогами:

Цілеспрямованість: Самопізнання, оволодіння методами саморегуляції, подолання професійних криз, розвиток конструктивних навичок та створення сприятливого психологічного клімату в колективі.

Інтерактивність: Замість лекцій використовуються рольові ігри, дискусії, аналіз ситуацій (кейс-методи) та релаксаційні техніки.

Андрагогічний підхід: Навчання дорослих, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах, використанні професійного досвіду, са-

мостійності та спрямованості на вирішення реальних професійних проблем [3, с. 26-27].

Практична орієнтованість: Педагоги отримують інструменти для роботи, методичні рекомендації та необхідні ресурси.

Тематична актуальність: Включає теми стресостійкості, резильєнтності, профілактики емоційного вигорання, підвищення впевненості, ефективного спілкування, роботи з конфліктами.

Така форма роботи дозволяє поєднати навчання з психологічним розвантаженням, створюючи атмосферу підтримки та довіри, що є важливим для професійної адаптації та зростання.

Практичний психолог закладу освіти при здійсненні психопрофілактичної роботи з педагогами часто стикається з такими проблемами, як наявність бар'єрів у спілкуванні з педагогами, особливо з великим стажем роботи, недостатня мотивація педагогів та відсутність часу для повноцінної участі у тренінгових програмах.

Тому запропонована студійна форма роботи з педагогічними працівниками може допомогти у вирішенні зазначених проблем. Психологічна студія як інтерактивна форма психопрофілактичної роботи, включає всі основні види діяльності практичного психолога: психологічну просвіту, психологічну профілактику, психологічну діагностику, групове психологічне консультування та організаційно-методичну роботу. Дозволяє працювати з усім педагогічним колективом (30–50 учасників) та не потребує багато часу (тривалість заняття 1,5–2 години).

Дана форма роботи набула великого поширення ще в середині 20-х років минулого століття. Вже тоді в програмах студій були такі актуальні й зараз теми, як професійне зростання, диференціальний підхід, ситуація напруженого спілкування. Провідні студії використовували у роботі ділові ігри, дискусії, елементи тренінгу, вправи з розвитку професійної спостережливості, пам'яті, уваги. У ті ж 20-ті роки активно розроблялися умови, що підвищують ефективність лабораторно-практичних циклів.

До таких умов належали: циклічність занять, наступність тем, варіативність вирішення ситуацій, знання категоріального апарату педагогіки. На жаль у 30-х роках рольові та організаційно-діяльнісні ігри практично зникли з програм підготовки та перепідготовки педагогів.

Відродження такої форми як студії, почалося у 80-ті роки, багато в чому завдяки зусиллям професора Н.Є. Шуркової. Популярність їх велика, оскільки вони поєднують у собі теоретичні та практичні аспекти роботи педагога. При цьому вони локальні за тривалістю (від 1,5 до 3 годин), що дозволяє у досить короткий проміжок часу розглянути те чи інше психолого-педагогічне явище з різних сторін: методологічної, методичної, технологічної. Цьому значною мірою сприяє чітка структуризація занять.

Три ключові методи лежать в основі психолого-андрагогічної студії. Перший – ілюстративний, що забезпечує пред'явлення психологічного феномена, який вивчається на студії. Другий - спосіб повсякденної аналогії, що дозволяє побудувати логічний міст від життєвих уявлень до наукових узагальнень і понять. Третій – вправи, які сприяють формуванню необхідних умінь реалізації педагогічного задуму.

Кожному методу відповідає певний етап студії: ілюстративного методу – ЕТЮД, методу повсякденної аналогії – ЕКСПЛІКАЦІЯ, методу вправ – ПРАКТИКУМ [8, с. 159-164].

Експлікація та практикум є основними етапами студійного заняття. Експлікація (від лат. *explicatio* – пояснення, розгортання) включає три важливих блоки: 1) Інформаційно-просвітницький (міні-лекція, презентація); 2) Рефлексивно-діагностичний (самодіагностика); 3) Соціально-комунікативний (робота в групах). В практичній частині учасникам пропонуються вправи та психотехніки корекційно-розвивального характеру.

Як додаток проводяться початковий та фінальний етапи. Перша частина занять присвячена психологічному настрою та інтелектуальній установці. Вона отримала назву ПРОЛОГА. Його призначення в осмисленні значення та особистісного сенсу питання, а також в актуалізації ресурсів особистості перед напруженою інтерактивною роботою. При необхідності цей етап повинен включати знайомство, зняття комунікативних бар'єрів, забезпечення психологічної розкутості всіх учасників заняття.

Завершальна частина студійного заняття – РЕФЛЕКСІЯ, що повертає студійців до всього ходу заняття, до своїх відчуттів, переживань та новоутворень. Рефлексія сприяє осмисленню нового досвіду, плануванню змін у майбутній професійній діяльності.

Психологічна студія вбирає деякі елементи театральної, акторської техніки, що є однією із важливих професійних якостей педагогічного працівника. У свою чергу, психологічна студія містить у собі низку елементів, які становлять частковий зміст професійної майстерності деяких інших професій, таких як менеджер, психолог, лікар, соціальний працівник та ін.

При студійній формі занять знайшли своє застосування різні форми тренінгових технологій та технік, особливо на етапі експлікації та практикуму. Однією з важливих умов проведення студії є створення атмосфери психологічного комфорту та безпеки, завдяки чому формується механізм «зворотного зв'язку», такий важливий для групової форми навчання.

Структурування змістовного матеріалу кожної студії проводиться однотипно: визначаються основні психолого-педагогічні феномени, враховуються ключові професійні вміння педагогічного працівника, які забезпечують практичне вирішення цього питання, пропонується певний набір навчальних засобів, а далі витримується логіка та структура студійного заняття.

Важливою умовою успішності студійної роботи є технічне оснащення занять магнітофоном, відеоманітофоном, проектором, інтерактивною дошкою, папером, фарбами, фломастерами, іграшками, картками, репродукціями та ін.

Тренінговий метод базується на уявних ситуаціях, і предметно-технічне забезпечення має сприяти роботі уяви, психологічної розкнутості, образному уявленню як опорі абстрактно-логічного мислення

Тематика студійних занять орієнтована на педагогічних працівників різної спеціалізації та різного рівня професійної компетентності. Вона спрямована на профілактику можливих порушень ментального здоров'я педагогів та оволодіння психотехніками конструктивної поведінки у таких складних ситуаціях, як конфлікт, стрес, фрустрація, криза та ін.

Висновки. Використання психолого-андрагогічної студії як інтерактивної форми профілактичної роботи з педагогами є ефективним інструментом для зниження рівня професійного вигорання, підвищення психологічної компетентності та збереження ментального здоров'я. Студія дозволяє перейти від репродуктивної діяльності до дослідницької, стимулює активну взаємодію, рефлексію та командну роботу. Її ключовими ознаками є:

1. *Інтерактивність*: студія забезпечує активне залучення кожного учасника, змінюючи професійно-особистісну позицію з пасивної на діяльнісну.
2. *Андрагогічність*: орієнтація на «дорослого учня» як самостійну, мотивовану особистість, що навчається через досвід, з урахуванням професійних та особистих потреб.
3. *Профілактичність*: така форма роботи ефективно запобігає професійному вигоранню, сприяє стресостійкості та гармонізації емоційного стану педагогів.
4. *Ефективність*: використання інтерактивних методів студії (тренінги, дискусії, ігри) дозволяє швидше засвоювати нові психологічні знання та навички.
5. *Структурованість*: кожна психологічна студія складається з 5-ти послідовних етапів: пролог – етюд – експлікація – практикум – рефлексія.

Таким чином, психолого-андрагогічна студія є інноваційною та ефективною формою роботи, яка поєднує просвітницькі, розвивальні та профілактичні цілі.

Список використаних джерел:

1. Єрмілова Т. Ю. Інноваційні форми методичної роботи. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/innovatsiini-formy-metodychnoi-roboty-29707.html>
2. Ігнатович О. М. (2023). Психологічний супровід вчителя в умовах війни : Наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), С. 2. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5225>
3. Мельниченко О. (2020). Андрагогічні принципи освіти дорослих та забезпечення якості неперервної педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. (33). С. 26–27. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.3>
4. Павлик Наталія. Психологічне здоров'я сучасного вчителя в умовах війни в Україні. URL: [file:///C:/Users/04/Downloads/EZU_9_pavlik%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/04/Downloads/EZU_9_pavlik%20(1).pdf)
5. Пахальян В. Э. Психопрофилактика в практической психологии образования: учебное пособие. М. : ПЕР СЭ, 2003. С. 120.
6. Портницька Н., Савиченко О., Тичина І. Психічне здоров'я педагогів в умовах війни // *Журнал соціальної та практичної психології*. 2025. № 5. С. 40-48. URL: <https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/158/146>

7. Стрілець В.О. Інтерактивні форми роботи практичного психолога з педагогами. URL: <https://vseosvita.ua/library/interaktivni-formi-roboti-prakticnogo-psihologa-z-pedagogami-18254.html>
8. Щуркова Н. Е. Педагогическая технология. М. : Педагогическое общество России, 2002. С. 159-164.

УДК: 159.9.019.4:331.44

ПАНАСЕНКО Наталія Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії вікової психофізіології,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6626-6950>

ВОЙТОВИЧ Марія Володимирівна,

науковий співробітник лабораторії вікової психофізіології,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2079-4384>

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-РЕСУРСІВ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО І ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті представлено результати порівняльного емпіричного дослідження копінг-ресурсів та професійної життєстійкості викладачів закладів вищої освіти (n=64) та практичних психологів (n=62) в умовах воєнного стану. Використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволив отримати 29 кількісних показників дистресу (професійне вигорання, травматичний стрес, соматичні скарги) та ресурсів (професійна життєстійкість, резильєнтність, самоефективність, копінг-ресурси BASIC Ph). За допомогою кластерного аналізу (метод k-середніх) виокремлено чотири типологічні групи фахівців: «Деадаптивний», «Соматизовано-напружений», «Адаптивно-ресурсний» та «Резильєнтний». Встановлено, що серед практичних психологів домінує «Деадаптивний» тип (40%), який характеризується високим рівнем професійного вигорання та*

низькою професійною життєстійкістю. У викладачів ЗВО найпоширенішим є «Соматизовано-напружений» тип (33%), що виявляє феномен «парадоксу життєстійкості» – поєднання високих ресурсних показників з найвищим рівнем соматичних скарг та стресу. За допомогою ANOVA підтверджено статистичну значущість відмінностей між кластерами за більшістю показників ($p < 0,001$).

Ключові слова: професійна життєстійкість, копінг-ресурси, BASIC Ph, кластерний аналіз, викладачі ЗВО, практичні психологи, професійне вигорання, воєнний стан, парадокс життєстійкості.

Nataliia PANASENKO,

PhD in Psychology, Associate Professor,
Leading Researcher at the Laboratory of Developmental Psychophysiology,
H. S. Kostyuk Institute of Psychology,
ORCID ID: 0000-0002-6626-6950

Mariia Voitovych

Researcher at the Laboratory of Developmental Psychophysiology,
H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-2079-4384

Kyiv, Ukraine

**FEATURES OF COPING RESOURCES
AND PROFESSIONAL HARDINESS OF HIGHER
EDUCATION TEACHERS AND PRACTICAL
PSYCHOLOGISTS UNDER MARTIAL LAW:
A COMPARATIVE ASPECT**

Abstract. *The article presents a comparative empirical study of coping resources and professional hardiness among higher education teachers ($n=64$) and practical psychologists ($n=62$) under martial law. A comprehensive set of psychodiagnostic methods was used, including the Maslach Burnout Inventory (MBI), the Continuous Traumatic Stress Response Scale, the Giessen Subjective Complaints List, the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-10), the General Self-Efficacy Scale (GSE), the Professional Hardiness Questionnaire, the Satisfaction with Life Scale (SWLS), and the BASIC Ph coping resources inven-*

tory. This toolkit allowed obtaining 29 quantitative indicators of distress (professional burnout, traumatic stress, somatic complaints) and resources (professional hardiness, resilience, self-efficacy, coping strategies). Using k-means cluster analysis, four typological groups of specialists were identified: «Maladaptive», «Somatized-Tense», «Adaptive-Resource», and «Resilient». Significant differences in the typological structures of university teachers and practical psychologists were established. The «Maladaptive» type dominates among practical psychologists (40%), characterized by high levels of professional burnout (65.8) and low professional hardiness (56.5). The «Somatized-Tense» type is most prevalent among university teachers (33%), revealing the phenomenon of the «hardiness paradox» – a combination of high resource indicators (professional hardiness – 68.4) with the highest levels of somatic complaints (53.7) and traumatic stress (15.1). The «Adaptive-Resource» type is represented by approximately one-third of each sample (29% of teachers, 32% of psychologists), with psychologists showing the highest level of professional hardiness (73.0) and lower burnout (50.5). The «Resilient» type is significantly more represented among teachers (22% vs. 10% among psychologists), characterized by the lowest burnout rates (teachers – 40.4, psychologists – 30.8) and minimal somatic complaints (10.2). ANOVA confirmed the statistical significance of differences between clusters for most indicators ($p < 0.001$). An exception is resilience among university teachers ($p = 0.222$), which does not differentiate clusters, possibly indicating its rigidity as a personality trait. In practical psychologists, conversely, resilience is a significant differentiating factor ($p = 0.002$). Correlation analysis revealed strong positive relationships between professional burnout and traumatic stress ($r = 0.68$) and somatic complaints ($r = 0.59$), as well as negative correlations between professional hardiness and distress indicators (from -0.40 to -0.54). The results substantiate the need for differentiated psychological support programs for different typological groups of helping professionals: individual psychotherapy for the «Maladaptive» type, body-oriented practices and stress management for the «Somatized-Tense» type, resource maintenance for the «Adaptive-Resource» type, and involvement in mentoring programs for the «Resilient» type.

Keywords: professional hardiness, coping resources, BASIC Ph, cluster analysis, university teachers, practical psychologists, professional burnout, martial law, hardiness paradox.

Вступ. Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентне психологічне навантаження на представників допоміжних професій, поставивши їх перед викликом збереження власної психологічної стійкості на тлі безперервної допомоги іншим. Викладачі закладів вищої освіти (ЗВО) та практичні психологи складають особливу когорту фахівців, чия професійна діяльність в умовах воєнного стану вимагає граничної мобілізації внутрішніх ресурсів. Попри спільність професійної сфери, що передбачає інтенсивну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, високе емоційне навантаження та необхідність фасилітації адаптаційних процесів у клієнтів і студентів, ці групи фахівців мають суттєві відмінності. Викладачі ЗВО сьогодні стикаються з викликом збереження якості освітнього процесу в умовах постійної невизначеності, цифровізації навчання та необхідності надавати психоемоційну підтримку студентській молоді. Натомість практичні психологи перебувають у безпосередньому епіцентрі травматичних переживань соціуму, що підвищує ризик для них вторинної травматизації та емпатичного виснаження. Специфіка професійної діяльності визначає і характер впливу воєнних стресорів: якщо для викладачів стрес часто пов'язаний із кризою професійної ідентичності та організаційною напруженістю, то для психологів він має виражений екзистенційний та терапевтичний характер. У цьому контексті виникає наукова необхідність порівняльного аналізу того, як ці дві категорії фахівців використовують свої копінг-ресурси та наскільки стабільною залишається їхня професійна життестійкість під тиском тривалого воєнного дистресу. Розуміння цих відмінностей дозволить розробити диференційовані програми психологічної підтримки, враховуючи і специфіку професійної вразливості, і потенціал резильєнтності кожної групи.

Професійна діяльність викладачів ЗВО та практичних психологів належить до групи «комунікативно напружених» професій, що характеризуються високим рівнем емоційного навантаження, міжособистісних конфліктів та хронічного стресу (Maslach, Schaufeli, & Leiter, 2001) [4]. Особливої актуальності це питання набуває в умовах тривалої травматичної ситуації (війна, вимушене переміщення, загроза життю), коли фахівець може виступати носієм вторинної травми або перебувати у стані хронічного дистресу (Figley, 1995; Lahad, 2017) [5;6].

У контексті аналізу психічних станів фахівців психолого-педагогічного профілю ми розглядаємо тривалий травматичний стрес війни як дистрес. Це теоретичне положення ґрунтується на наших попередніх розробках щодо технології моніторингу, де воєнний стрес дефініюється як патогенний процес, що супроводжується вичерпанням адаптаційних ресурсів та руйнацією гомеостазу особистості (Панасенко & Войтович, 2025) [2]. На відміну від адаптивного стресу (еустресу), дистрес війни для представників допоміжних професій набуває кумулятивного характеру, призводячи до деструктивних змін у професійній діяльності та психосоматичному здоров'ї. Таким чином, перехід від загального розуміння стресу до дистресу дозволяє акцентувати увагу на дезадаптивних наслідках воєнного впливу, що вимагають специфічних технологій психологічного супроводу. Ключовим антиподом дистресу виступає життестійкість. Відповідно до концепції О.М. Кокуна (2020), ми визначаємо професійну життестійкість особистості як системну рису, що формується протягом професійного шляху та проявляється у здатності протистояти несприятливим чинникам роботи, запобігати дезадаптації та забезпечувати особистісно-професійне зростання [1]. Для викладачів ЗВО та практичних психологів цей феномен є інтегральною характеристикою, яка поєднує включеність у діяльність, контроль над обставинами та готовність до професійних ризиків у непередбачуваних умовах війни

Проблема професійного вигорання у психолого-педагогічних працівників вивчалася з погляду його структури (емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень), зв'язку з резильєнтністю (Connor & Davidson, 2003) [8] та самоефективністю (Schwarzer & Jerusalem, 1995) [9]. Однак досі недостатньо дослідженим залишається питання про типологію психологічного функціонування таких фахівців, яка б одночасно враховувала і негативні (вигорання, стрес, соматизація), і позитивні показники (ресурси подолання, життестійкість, задоволеність життям).

Відповідно до моделі «вимоги-ресурси» (Job Demands-Resources model (JD-R)) [3], різні професійні групи можуть по-різному реагувати на стресові фактори та використовувати різні ресурси подолання. Водночас питання взаємозв'язку між ресурсними моделями подолання стресу (за багатомірною моделлю BASIC Ph) та показниками професійної життестійкості

у зазначених категорій фахівців в умовах воєнного стану потребує більш цілісного вивчення [6].

Мета статті. На основі кластерного аналізу виявити та порівняти типологічні профілі копінг-ресурсів за моделлю BASIC Ph та професійної життєстійкості викладачів ЗВО та практичних психологів в умовах тривалого воєнного дистресу.

Виклад основного матеріалу. Емпіричну базу дослідження склали 126 фахівців психолого-педагогічного профілю. Для проведення порівняльного аналізу респонденти були розподілені на дві групи: Група 1 (викладачі ЗВО) – 64 особи, серед яких 61 жінка (95,3%) та 3 чоловіки (4,7%); Група 2 (практичні психологи) – 62 особи, з них 58 жінок (93,5%) та 4 чоловіки (6,5%). Переважна більшість вибірки представлена жінками, що відображає гендерну специфіку психолого-педагогічної сфери в Україні. Дослідження проводилося упродовж лютого-квітня 2026 року в дистанційному форматі (Google Forms) на засадах добровільності та анонімності. Час заповнення становив 25-35 хвилин.

Для досягнення мети було сформовано комплексний діагностичний інструментарій, що охоплює 8 стандартизованих методик та дозволяє отримати 29 кількісних показників:

- ✓ Опитувальник професійного вигорання (MBI / Maslach Burnout Inventory) – визначає рівні емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції особистих досягнень та інтегральний показник вигорання.
- ✓ Шкала «Реакція на тривалий травматичний стрес» (PTTC / The Continuous Traumatic Stress Response Scale, адаптація Л. Засекої та ін.) – фіксує прояви виснаження, люті, страху, відчуття зради та загальний рівень травматичного стресу.
- ✓ Гіссенський опитувальник соматичних скарг (The Giessen Subjective Complaints List) – оцінює вираженість соматизації за шкалами виснаження, шлункових, серцевих, ревматичних скарг та сумарний інтегральний тиск скарг.
- ✓ Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10) – спрямована на оцінку загального рівня резильєнтності особистості.
- ✓ Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема (GSE/General Self-Efficacy Scale) – вимірює рівень загальної самоефективності.

- ✓ Опитувальник професійної життєстійкості (Professional Hardiness Questionnaire) – аналізує структуру життєстійкості через 8 показників: включеність, контроль, прийняття виклику, а також емоційний, мотиваційний, соціальний, професійний компоненти та загальний рівень.
- ✓ Шкала задоволеності життям (SWLS / The Satisfaction with Life Scale, Е. Дінер) – оцінює суб'єктивне сприйняття задоволеності власним життям.
- ✓ Модель BASIC Ph (M. Lahad) – диференціює провідні копінг-ресурси особистості за шкалами: віра (Belief), емоції (Affect), соціальність (Social), уява (Imagination), когнітивність (Cognition) та фізична активність (Physiological).

Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою пакета SPSS (v. 23). Типологізацію вибірки реалізовано методом кластерного аналізу (k-means clustering). Для верифікації міжгрупових відмінностей застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) та пост-хок критерій Тьюкі (Tukey HSD). Статистична значущість результатів приймалася на рівні $p < 0,05$.

На першому етапі аналізу було розраховано описові статистики ключових показників дистресу та ресурсів для обох груп (табл. 1).

Таблиця 1

Описові статистики основних показників для обох груп ($M \pm SD$)

Показник	Викладачі ЗВО (n=64)	Практичні психологи (n=62)
Професійне вигорання (заг.)	63,4 ± 11,1	58,2 ± 12,5
Емоційне виснаження (МВІ)	31,6 ± 10,1	29,8 ± 9,5
Деперсоналізація (МВІ)	11,5 ± 5,1	10,9 ± 4,8
Травматичний стрес (РТТС)	15,6 ± 4,9	14,2 ± 4,6
Соматичні скарги (заг.)	47,2 ± 11,1	44,8 ± 10,5
Професійна життєстійкість (заг.)	63,4 ± 11,1	66,2 ± 10,8
Резильєнтність (CD-RISC)	26,9 ± 5,0	28,1 ± 4,8
Самоефективність (GSE)	29,0 ± 3,1	29,8 ± 3,0
Задоволеність життям (SWLS)	19,9 ± 5,3	20,8 ± 5,1
Когнітивність (Basic Ph)	23,1 ± 6,7	24,5 ± 5,6

Примітка. Відмінності між групами за жодним показником не є статистично значущими ($p > 0,05$).

Аналіз описових статистик, представлених у таблиці 1, свідчить про високий ступінь однорідності (гомогенності) досліджуваних груп за основними показниками психічного стану та ресурсного потенціалу. Зокрема, встановлено, що середні значення професійного вигорання, травматичного стресу та професійної життєстійкості у викладачів ЗВО та практичних психологів перебувають у межах одного діапазону значень. Відсутність статистично значущих відмінностей між групами за жодним із 29 показників ($p > 0,05$) дозволяє констатувати, що воєнний дистрес має універсальний вплив на фахівців психолого-педагогічного профілю, незалежно від конкретної професійної ролі. Обидві групи демонструють помірні рівні вигорання (63,4 та 58,2 бала відповідно) та соматизації на тлі збереженої самоефективності та професійної життєстійкості. Проте, такий розподіл середніх величин може маскувати значну внутрішньогрупову варіативність, де за «середньою нормою» ховаються полярні стратегії адаптації. Саме це зумовило необхідність переходу від загального порівняння груп до кластерного аналізу, який дозволяє виявити специфічні типологічні профілі фахівців, що інакше залишалися б невидимими при стандартному статистичному порівнянні.

Отже, наступним кроком за допомогою методу k-середніх було здійснено типізацію вибірки окремо для викладачів вищої школи та для практичних психологів, що дозволило виокремити чотири сталі кластери респондентів. Результати кластеризації та статистична значущість відмінностей між групами представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

**Порівняльний профіль кластерів
викладачів ЗВО та практичних психологів
(M±SD)**

Тип кластеру	Викладачі ЗВО (n=64)	Практичні психологи (n=62)	F	p
1. Дезадаптивний (високий дистрес, низькі ресурси)	16% (n=10) Вигорання: 69,7±8,2 ПЖ: 45,5±6,1	40% (n=25) Вигорання: 65,8±7,1 ПЖ: 56,5±5,8	24,81 23,22	<0,001 <0,001

Тип кластеру	Викладачі ЗВО (n=64)	Практичні психологи (n=62)	F	p
2. Соматизовано-напружений (високий дистрес, високі ресурси)	33% (n=21) Стрес: 15,1±2,8 Соматика: 53,7±8,9 ПЖ: 68,4±5,5	18% (n=11) Соматика: 54,2±9,2 ПЖ: 64,4±6,3	11,57 31,62 14,07	<0,001 <0,001 <0,001
3. Адаптивно-ресурсний (середні показники)	29% (n=18) ПЖ: 63,6±5,2 Вигорання: 63,9±6,9	32% (n=20) ПЖ: 73,0±4,8 Вигорання: 50,5±5,5	14,07 61,70	<0,001 <0,001
4. Резильєнтний (низький дистрес, високі ресурси)	22% (n=14) Вигорання: 40,4±4,5 Когнітивність: 28,4±3,1	10% (n=6) Вигорання: 30,8±3,9 Соматика: 10,2±2,8	24,81 11,42	<0,001 <0,001

*Примітки: ПЖ – загальний рівень професійної життєстійкості;
Стрес – загальний показник тривалого травматичного стресу (PTTC);
Соматика – загальний показник соматичних скарг (Гіссенський опитувальник);
Вигорання – рівень професійного вигорання (MBI);
Когнітивність – стратегія копінг-поведінки за методикою Basic Ph.
Жирним виділено екстремальні значення в межах кожної групи.*

Застосування методу кластерного аналізу (к-середніх) дозволило виокремити чотири типологічні профілі фахівців, які суттєво відрізняються за характером співвідношення воєнного дистресу та адаптаційних ресурсів (див. табл. 2). На відміну від загальногрупових середніх значень, проведена типізація виявила глибоку внутрішню диференціацію вибірки та специфічні міжгрупові відмінності ($p < 0,001$).

Перший профіль – Дезадаптивний тип (високий дистрес, низькі ресурси). Аналіз розподілу респондентів за виділеними кластерами дозволив виявити суттєву міжгрупову варіативність психологічного реагування на виклики війни. Цей профіль виявився найбільш представленим серед практичних психологів (40% проти 16% у викладачів). Попри високий рівень професійного вигорання, викладачі цього кластера демонструють критично низьку професійну життєстійкість (45,5 бала), що вказує на тотальне вичерпання внутрішніх опор та деструкцію професійної ідентичності. У психологів же цей стан має характер інтенсивного професійного виснаження («втоми співчуття») при відносному збереженні ресурсного каркаса (ПЖ – 56,5 бала). Це свідчить про те, що професійна підготовка психологів дозволяє їм усвідомлювати свій критичний стан, не руйнуючи при цьому цілісність особистості, тоді як для викладачів війна стала чинником глибокої професійної кризи.

Другий профіль – Соматизовано-напружений тип (високий дистрес, високі ресурси). Цей профіль є домінантним для викладачів ЗВО (33%). Тут спостерігається парадоксальне поєднання високої професійної життєстійкості (68,4) з інтенсивними соматичними скаргами (53,7). Ми інтерпретуємо цей стан як механізм гіперкомпенсації або функціонального напруження. Викладачі, сприймаючи свою діяльність як місію збереження освітнього процесу, схильні до ігнорування персональних потреб та деструктивних фізичних симптомів, що призводить до витіснення стресу в тілесну сферу. Вказана тенденція ілюструє феномен «парадоксу життєстійкості» (Maddi S. R., 2017), за якого високі показники психічної витривалості не лише не запобігають соматизації, а й подекуди сприяють їй, оскільки фахівець продовжує функціонувати в екстремальних умовах за рахунок вичерпання фізіологічного ресурсу [7]. Таким чином, життєстійкість розглядається не як механізм нейтралізації стресу, а як чинник кумуляції психосоматичних наслідків професійної активності. У психологів цей тип зустрічається рідше (18%), що може вказувати на їхню кращу здатність до вербалізації емоцій та рефлексії, що запобігає прямій соматизації.

Третій профіль – Адаптивно-ресурсний тип (середні показники). Це «золота середина», яка охоплює близько третини респондентів у кожній групі. Проте саме в цьому кластері практичні психологи демонструють свій професійний максимум: зафіксовано найвищу професійну життєстійкість (73,0) при помірному вигоранні (50,5). Це категорія фахівців, які змогли успішно інтегрувати психологічні знання у власні стратегії самозбереження, досягнувши балансу між емпатією та стійкістю. У викладачів цей баланс менш стабільний: рівень вигорання тут вищий (63,9), що свідчить про вищу вразливість академічної сфери перед екстремальними викликами без спеціальної психологічної підтримки.

Четвертий профіль – Резильєнтний тип (низький дистрес, високі ресурси). Високий рівень благополуччя зафіксовано у 22% викладачів та лише у 10% психологів. Для викладачів цього типу характерна опора на когнітивний канал подолання (C – Cognition) за моделлю BASIC Ph (28,4 бала). Раціоналізація та інтелектуалізація досвіду виступають для них надійним захисним механізмом. Психологи цього кластера (кожен деся-

тий) демонструють еталонну саморегуляцію: унікально низьку соматичну (10,2) та мінімальне вигорання (30,8). Однак низька чисельність цієї групи серед психологів ще раз підкреслює складність збереження повного психологічного благополуччя при постійній роботі з людським болем в умовах війни.

Для підтвердження значущості відмінностей між виокремленими кластерами та перевірки надійності типізації було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA).

У групі викладачів ЗВО статистично значущі відмінності зафіксовано за більшістю ключових параметрів: загальним показником професійного вигорання ($F=24,81$; $p<0,001$) та деперсоналізацією ($F=11,02$; $p<0,001$), рівнем травматичного стресу ($F=11,57$; $p<0,001$), інтенсивністю соматичних скарг ($F=30,99$; $p<0,001$), а також за показниками професійної життєстійкості ($F=23,22$; $p<0,001$) та копінг-ресурсами віри ($F=9,23$; $p<0,001$) і когнітивності ($F=11,42$; $p<0,001$). Водночас, диференціація за рівнем самоефективності ($p=0,112$) та загальної резильєнтності ($p=0,222$) у цій групі виявилася статистично непідтвердженою. У групі практичних психологів також верифіковано значущі міжкластерні відмінності: за показниками вигорання ($F=61,70$; $p<0,001$), соматизації ($F=31,62$; $p<0,001$), стресу ($F=15,42$; $p<0,001$) та життєстійкості ($F=14,07$; $p<0,001$).

На відміну від викладачів, у психологів резильєнтність виявилася потужним диференціюючим фактором ($F=5,51$; $p=0,002$), що підкреслює її роль як фахового ресурсу, який визначає приналежність до того чи іншого адаптивного профілю.

Результати пост-хок порівняння (критерій Тьюкі) дозволили уточнити характер цих відмінностей. Зокрема, в обох професійних групах «Деадаптивний» тип (Кластер 1) демонструє полярну протилежність «Резильєнтному» типу (Кластер 4) за рівнями вигорання, життєстійкості та копінг-ресурсів ($p<0,001$). «Соматизовано-напружений» тип (Кластер 2) очікувано демонструє найвищу дистанцію від «Резильєнтного» профілю за показниками соматичних скарг ($p<0,001$) та інтенсивністю травматичного стресу ($p<0,01$)»

Для верифікації внутрішніх зв'язків між компонентами дистресу та ресурсними характеристиками фахівців було розраховано коефіцієнт кореляції Пірсона для об'єднаної вибірки (табл. 3).

**Матриця інтеркореляцій ключових показників
стану та ресурсів фахівців (N=126)**

Показник	1	2	3	4	5	6
1.Професійне вигорання	1,00					
2. Травматичний стрес	0,68**	1,00				
3. Соматичні скарги	0,59**	0,55**	1,00			
4.Професійна життєстійкість	-0,54**	-0,42**	-0,40**	1,00		
5. Резильєнтність	-0,48**	-0,41**	-0,38**	0,65**	1,00	
6. Когнітивність (Basic Ph)	-0,35**	-0,30**	-0,28**	0,62**	0,58**	1,00

Примітка. ** – $p < 0,001$;

1 – Професійне вигорання; 2 – Травматичний стрес;

3 – Соматичні скарги; 4 – Професійна життєстійкість;

5 – Резильєнтність; 6 – Когнітивність (Basic Ph).

Результати кореляційного аналізу (табл. 3) підтверджують системний характер впливу воєнного дистресу на особистість фахівця. Зокрема, виявлено прямі зв'язки професійного вигорання з рівнем травматичного стресу ($r = 0,68$; $p < 0,01$) та інтенсивністю соматизації ($r = 0,59$; $p < 0,01$). Це вказує на те, що накопичення травматичного досвіду війни безпосередньо детермінує розвиток професійної деструкції та погіршення фізичного самопочуття респондентів. Водночас професійна життєстійкість виступає потужним стабілізуючим чинником, демонструючи значущі зворотні зв'язки з усіма показниками дистресу (від $r = -0,40$ до $r = -0,54$; $p < 0,01$). Важливо зауважити, що життєстійкість корелює з резильєнтністю ($r = 0,65$) та когнітивним каналом копінгу ($r = 0,62$), що підтверджує роль раціоналізації та усвідомленої саморегуляції як ключових механізмів підтримки професійного здоров'я в екстремальних умовах.

У результаті проведеного дослідження здійснено комплексний порівняльний аналіз копінг-ресурсів та професійної життєстійкості викладачів ЗВО та практичних психологів в умовах воєнного дистресу. Отримані дані дозволяють сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**:

За допомогою кластерного аналізу виокремлено чотири специфічні профілі фахівців, що різняться за характером адаптації до умов війни: Дезадаптивний (критичне виснаження), Соматизовано-напружений (гіперкомпенсація), Адаптивно-ресурсний (збалансований) та Резильєнт-

ний (оптимальний). Статистична значущість відмінностей між кластерами за більшістю параметрів ($p < 0,001$) підтверджує надійність обраної моделі типізації.

Виявлено суттєву розбіжність у поширенні дезадаптивних станів: практичні психологи виявилися суттєво вразливішими до формування Дезадаптивного типу (40% проти 16% у викладачів). Це свідчить про високу «ціну емпатії» та ризик вторинної травматизації фахівців, які безпосередньо працюють із болем клієнтів. Натомість для викладачів ЗВО найхарактернішим є Соматизовано-напружений тип (33%), що ілюструє «парадокс життестійкості»: збереження професійної ефективності ціною психосоматичного здоров'я.

Встановлено, що професійна життестійкість виступає головним антиподом дистресу, демонструючи зворотні зв'язки з вигоранням та соматизацією. У психологів вона досягає максимуму в Адаптивно-ресурсному типі (73,0 бала), що свідчить про успішну конверсію фахових знань у персональну стійкість. У викладачів резильєнтність виявилася ригідною рисою ($p = 0,222$), яка не диференціює кластери, тоді як у психологів вона є динамічним ресурсом ($p = 0,002$), що безпосередньо визначає якість адаптації.

Резильєнтний тип викладачів (22%) тримається на розвиненому когнітивному каналі (BASIC Ph), що дозволяє їм раціоналізувати військовий досвід. Психологи цього типу (лише 10%) демонструють унікальну здатність до саморегуляції з мінімальною соматизацією (10,2 бала), що є еталоном, проте важкодосяжним у сучасних умовах.

Практичні рекомендації. Отримані результати обґрунтовують необхідність диференційованої психологічної підтримки: для Дезадаптивного типу пріоритетною є кризова інтервенція та індивідуальна терапія; для Соматизовано-напруженого – тілесно-орієнтовані практики та тренінги з емоційного розвантаження; для Адаптивно-ресурсного – інтервізійні групи; для Резильєнтного – залучення до програм менторства та наставництва.

Перспективи подальших досліджень полягають у лонгітюдній верифікації стабільності виявлених кластерних профілів та апробації цільових програм відновлення професійного здоров'я фахівців психолого-педагогічного профілю.

Список використаних джерел:

1. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*. 2020. Т. 20, № 5. С. 68-81. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721356/>
2. Панасенко Н. М., Войтович М. В. Теоретичні засади технології психологічного моніторингу стресових станів фахівців психолого-педагогічної галузі в умовах війни. *Наукові перспективи: журнал*. 2025. № 8(62). С. 1483-1493.
3. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm#sent/FMfcgzQcpTNbpnkjVrCWsgXfFKDbfbrT?projector=1&messagePartId=0.1>
4. Demerouti, E., Bakker, A. B. Job Demands-Resources Theory: Taking Stock and Looking Forward. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2017. Vol. 22, no. 3. P. 273-285. <https://doi.org/10.1037/ocp0000056>
5. Maslach, C., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. Job burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. P. 397-422.
6. Figley, C. R. Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner/Mazel, 1995. 268 p.
7. Lahad, M. From victim to victor: The development of the BASIC PH model of coping and resiliency. *Traumatology*. 2017. Vol. 23, No 1. P. 27-34.
8. Maddi, S. R. Hardiness: Turning stressful circumstances into resilient growth. *Journal of Positive Psychology*. 2013. Vol. 8, no. 5. P. 410-417.
9. Connor, K. M., Davidson, J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18, no. 2. P. 76-82.
10. Schwarzer, R., Jerusalem M. Generalized Self-Efficacy scale. In: Weinman J., Wright S., Johnston M. (Eds.) *Measures in health psychology: A user's portfolio*. Windsor: NFER-NELSON, 1995. P. 35-37.

Nataliia MYKHALCHUK,

Dr. in Psychology, Professor,
Head of the Department of General and Practical Psychology,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0492-9450>

Eduard IVASHKEYYCH,

Doctor of Psychology, Professor,
Professor of the Department of General and Practical Psychology,
Rivne State University of the Humanities,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0376-4615>

Rivne, Ukraine

Yevhen KHARCHENKO,

Doctor in Medicine, Professor,
Professor of the Department of Physical Rehabilitation
and Occupational Therapy,
Rivne Medical Academy,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4340-8503>

Rivne, Ukraine

Ernest IVASHKEYYCH,

PhD in Psychology, Associate Professor,
Doctoral Student,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7219-1086>

Pereiaslav, Ukraine

**PSYCHOTRAUMATIC EXPERIENCES OR
POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER
OF CHILDREN IN THE SITUATION
OF WAR IN UKRAINE**

Introduction. Significantly higher among the subordinates who are either in the minds of the current military operations, on the line of military actions or who are approaching the line of ongoing military actions. There are lower indicators of social adaptation, but there is still a high level of conflict and aggression in interactions with both adults and same-year-olds. We explain the increased level of conflictual behavior of these children not by subjective reasons, but by objective ones, such as the situation of war in Ukraine. External

objectively perceived conflict with social isolation and alienated people is a kind of projection of internal conflict or cognitive dissonance, perceived war and military forces in Ukraine. With the current objective understanding of the war, the conflict between people and social extremities and alienated people, in their own right, is a great world of reactions with a high level of frustration, which blames for the minds of teens from the side of the society. The internal psychological determinant, which is war, plays a particularly important role in internal conflicts with alienated people, as a result of war, being projected interpersonal and intergroup conflicts themselves give rise to conflictual and aggressive methods of interaction with the alien social environment. As the example, one can call psycho-traumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder, which people begin to feel after reaching the final hour after trauma, which is indicated by the behavior of the child, his/her mental state and activity.

The main part of the article. Empirical researches of psychotraumatic experiences and post-traumatic stress disorder of children has been developed independently of theoretical and methodological research about stress, and to this day both areas may be insufficient sleeping the central tenets of the concept of stress, proposed approximately by scientists (Drozd, Onufrieva, Mykhalchuk, Ivashkevych Ed., Kharchenko & Ivanova, 2025). They showed a homeostatic model of self-preservation for the human body and the actualization and mobilization of special support resources for their positive reaction to stress.

The authors (Tabachnikov, Mishyiev, Drevitskaya, Kharchenko, Osukhovskaya, Mykhalchuk, Salden & Aymedov, 2021) divide all mental reactions of the body to the situation of war into specific and stereotypical ones, non-specific effects of stress, which appear as a paranormal adaptation syndrome to the minds because of military actions. This extreme adaptation syndrome of children with mental illness develops in three stages: 1) the stage of reaction of subordinates to the anxiety of absentee people in the situation of war; 2) the stage of resistance of people, children, who are in the minds of active military operations, on the line of military operations or who are approaching the line of active military operations; 3) the stage of mental collapse, in which psycho-traumatic experiences or post-traumatic stress disorder begin to develop in a case of children.

In psychological literature there are some common terms: *adaptive energy*, which is updated and increasingly mobilized by the way of adaptation in the wake of the homeostatic mechanisms of the body. *The exhaustion of adaptation energy* is an irreversible process that leads to post-traumatic stress disorder in the body of the person. Mental manifestations of the underlying adaptation syndrome in the minds of war are referred to as “psychoemotional stress”, both psychotraumatic and affective experiences that accompany stress during the war and lead to unpleasant changes in the human body. Fragments of negative emotions play a significant role in psycho-traumatic experiences of children or in the situations where children experience post-traumatic stress disorder, then negative emotional structures develop into the structure of any purposeful behavioral act. In this situation, the emotional apparatus itself, the psychoemotional structures of the person’s psyche are the first symptoms to enter the paradigm of the child’s stress reaction, which, in its turn, is under the influx of extreme and even negative officials, such as evoke psycho-traumatic experiences of children or facilitate their post-traumatic stress disorder.

As a result, functional autonomic systems and their specific endocrine systems of the person are activated, which regulate different behavioral reactions. Today, with daily manifestations, emotional stress can be identified as a phenomenon that occurs in the face of different stresses that presents themselves to the point of particularity, and thus come back to us. Whenever a person lacks a strategy to cope with a stressful situation (coping strategy), tension arises, and at the same time, with the first hormonal changes in the internal midsection of the body, the body is damaged homeostasis.

Intensified conflict experiences or experiences associated with cognitive dissonance during the war are also strongly associated with the values of specialness, which are changed as a result of the war actions, due to the emphasis on the children’s character, increased emphasis on the children’s character through attempts to preserve normal, adequate self-esteem. In addition, social skills, some of which were wasted in military minds, will require constant updating, development and formation. A part of the conflict or experience associated with the cognitive dissonance of children during the hour of war will persist through those ones that further the behavior of children in peaceful minds will forever decide their strategy of the behavior

to deal with some possible insecurity for one's life and health in the hour of war, will soon lose their relevance.

There are many people who are either present or have been in the minds of ongoing military operations, on the line of military operations, or are approaching the line of ongoing military operations, The behavior and activity of the child develops aggressive, conflictual or destructive assessment. The tendency towards aggressiveness, conflict or destructive assessment of people during the war in Ukraine can be explained by looking at the psychological mechanisms of the frustration theory aggression, so according to the theory of social science. Frustration theories of aggression, conflict or destructive assessment of children during the hour of war in Ukraine are updated by psychological officials to explain the behavior of children. Aggression, conflict or destructive assessment appear as a psychological reaction of the subordinate to the frustration that are arisen as a result of the war, which is happening or has been in the minds of the current military actions, on the line of military actions, or until the line of military operations is nearing completion (and in this case, in the situation of the war in Ukraine, the situations of frustration subordinate inevitably scream aggression). Social science shows that the very same forms of behavior and activity that is a result in a positive assessment and positive reinforcement are reinforced. In times of combatants, aggression directed at the situation of war in Ukraine takes away positive reinforcement. The situational development of aggressive actions of the child becomes dependent on special structures, which include psycho-traumatic experiences of the child or post-traumatic stress disorder. In this case, light sensitivity is not accepted and it is a subject to stagnation by aggression, which itself creates the possibility of their social relearning.

Conclusions. So, we can make the following *conclusions*:

1. Psychotraumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder loom large in individuals who have suffered from war, who traumatize the particularity, most often, in the minds of those ones involved in combat operations or in situations close to combat operations (for example, among people, children, who are in the minds of active military actions, on the line of military operations or who are close to the line of military operations).
2. Psychotraumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder impose a significant impact on the mental functioning of the child.

3. The most important symptomatology of psycho-traumatic experiences of adolescents or post-traumatic stress disorder can be attributed to the shortening of life prospects as a result of war in Ukraine, which is followed by a constant activation of stress, cognitive dissonance, aggression, conflicts.
4. Psychotraumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder are the cause of social maladaptation of children in their childhood.
5. Psychotraumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder in many episodes are transmitted to antisocial and deviant behavior of children, including their suicidal tests.
6. Psychotraumatic experiences of children or post-traumatic stress disorder is not only a special problem for children, but also in nutrition, which is of enormous importance, that is why many manifestations of traumatic experiences of children are subsequent or post-traumatic stress disorder is generated by the enormous thought and commitment of the civilian population to participation in military operations in different regions of war in Ukraine.

References:

1. Drozd, O., Onufrieva, L., Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Ed., Kharchenko, Ye. & Ivanova, T. (2025). The Role of Supervision for Psychologists and Psychotherapists in Wartime: Social and Clinical Challenges. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 16(3), (2025). <http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.3/27>
2. Tabachnikov, S., Mishyiev, V., Drevitskaya, O., Kharchenko, Ye., Osukhovskaya, E., Mykhalchuk, N., Salden, V. & Aymedov, C. (2021). Characteristics of Clinical Symptoms in Psychotic Disorders of Combatants. *Психиатрия, психотерапия и клиническая психология*, 12(2), 220–230. <http://dx.doi.org/10.34883/PI.2021.12.2>

ШЕВЧЕНКО Наталія Федорівна,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-6588>

АЛЕКСАНДРОВА Олена Федорівна,

доцент кафедри іноземних мов

професійного спрямування,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4103-2013>

Запорізький національний університет,

м. Запоріжжя, Україна

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ П РОФЕСІЙНОЇ ЖИТТЕСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена зростанням гуманітарних криз в українському суспільстві, що підвищує вимоги до персоналу гуманітарних організацій. Професійна діяльність у контексті воєнних дій і соціальної нестабільності пов'язана з постійним контактом із людським стражданням, моральними дилемами та хронічним стресом, що зумовлює ризики емоційного виснаження та дезадаптації. У цих умовах професійна життєстійкість виступає ключовим внутрішнім ресурсом, який забезпечує збереження психологічної рівноваги, мотивації та ефективності діяльності (О. Кокун; І. Корнієнко; О. Чиханцова; С. Мадді; С. Хобфолл та ін.).

Мета статті – на основі теоретичного аналізу проблеми представити сутнісні характеристики професійної життєстійкості працівників гуманітарних організацій.

Основна частина. Професійну життєстійкість у сучасному науковому дискурсі доцільно розглядати як багатовимірну інтегративну характеристику особистості фахівця, що формується та трансформується упродовж усього професійного шляху. Зокрема, за визначенням О. Кокуна [3], вона постає як системна особистісно-професійна властивість, яка відображає міру включеності суб'єкта у професійну діяльність, його здатність здійснювати контроль за перебігом робочих процесів та готовність

до прийняття професійно зумовлених ризиків. Таким чином, йдеться не лише про стійкість до стресу, а про активну позицію особистості у взаємодії з професійним середовищем.

У дослідженнях І. Візнюк та І. Сварник [1] акцент зміщується на функціональний аспект цього феномену: професійна життестійкість інтерпретується як рівень сформованості здатності особистості протистояти стресогенним впливам, зберігаючи внутрішню рівновагу та не втрачаючи продуктивності діяльності. Такий підхід підкреслює адаптаційний потенціал особистості та її здатність підтримувати ефективність навіть в умовах підвищеного психологічного навантаження.

Теоретичним підґрунтям для осмислення життестійкості є концепція С. Мадді [5], у межах якої вона трактується як важливий особистісний ресурс, що забезпечує ефективне подолання стресових ситуацій і сприяє збереженню психологічного благополуччя. У структурі життестійкості дослідник виокремлює три ключові компоненти: залученість як активну включеність у життєві та професійні процеси; контроль як переконаність у здатності впливати на події власного життя; прийняття виклику як готовність сприймати зміни та труднощі не як загрозу, а як можливість розвитку.

Водночас формування життестійкості зумовлюється комплексом взаємопов'язаних чинників. До зовнішніх належать умови соціального та професійного середовища, тоді як внутрішні пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками особистості, зокрема позитивним світосприйняттям, орієнтацією на самореалізацію, рівнем самоефективності, здатністю до саморегуляції та особистісною зрілістю [2; 3; 5]. Така взаємодія внутрішніх і зовнішніх ресурсів визначає ступінь стійкості фахівця до професійних викликів.

Особливої значущості проблема професійної життестійкості набуває у контексті діяльності працівників гуманітарних організацій. Їхня професійна діяльність характеризується підвищеним рівнем відповідальності, емоційною напруженістю та необхідністю функціонування в умовах невизначеності. Працівники гуманітарних місій, благодійних фондів та організацій, що надають допомогу постраждалому населенню, щоденно взаємодіють із людьми, які пережили втрати, вимушене переселення, воєнні події та інші кризові ситуації. У зв'язку з цим їхня робота

передбачає постійний контакт із людським стражданням, необхідність оперативного прийняття рішень і діяльність у стані хронічного стресу (С. Мозоль, О. Кульчицька, Н. Полудьонна, О. Христюк [4]).

Водночас специфіка гуманітарної діяльності створює підґрунтя для виникнення негативних психоемоційних станів. Систематичний контакт із травматичним досвідом інших людей, високий рівень відповідальності та інтенсивність професійного навантаження можуть призводити до підвищення тривожності, розвитку депресивних станів та емоційного виснаження. У довгостроковій перспективі це спричиняє зниження психологічних ресурсів особистості, ускладнення процесів саморегуляції та зменшення здатності ефективно долати професійні труднощі [4].

На основі здійсненого теоретичного аналізу доцільно виокремити такі сутнісні характеристики професійної життєстійкості працівників гуманітарних організацій:

- *інтегративність*, що виявляється в поєднанні особистісних і професійних якостей, спрямованих на подолання стресу;
- *ресурсність*, яка передбачає наявність внутрішніх (саморегуляція, самоефективність, ціннісні орієнтації) та зовнішніх (соціальна підтримка, організаційні умови) ресурсів;
- *адаптивність*, що відображає здатність ефективно функціонувати в умовах невизначеності та змін;
- *проактивність*, яка проявляється у готовності приймати виклики та активно впливати на професійну ситуацію;
- *емоційна стійкість*, що забезпечує збереження психологічної рівноваги в умовах інтенсивного емоційного навантаження;
- *смыслотворчість*, яка полягає у здатності надавати особистісного значення професійній діяльності навіть у складних і травматичних обставинах;
- *збереження професійної ефективності*, що виражається у здатності підтримувати продуктивність діяльності попри стресові впливи.

Отже, професійна життєстійкість працівників гуманітарних організацій є складним багаторівневим утворенням, яке забезпечує не лише адаптацію до екстремальних умов діяльності, але й збереження особистісної цілісності та професійної ефективності в ситуаціях підвищеного психологічного навантаження.

Висновки. Узагальнення теоретичних підходів до розуміння професійної життєстійкості дає підстави розглядати її як складне інтегративне утворення, що поєднує особистісні та професійні ресурси і забезпечує ефективне функціонування фахівця в умовах стресу та невизначеності. Формування професійної життєстійкості зумовлюється взаємодією зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначають рівень стійкості фахівця до професійних навантажень. Діяльність працівників гуманітарних організацій характеризується високим рівнем стресогенності, емоційного напруження та відповідальності, що актуалізує значущість професійної життєстійкості як ключового ресурсу збереження психологічного благополуччя та ефективності діяльності. На основі теоретичного аналізу визначено сутнісні характеристики професійної життєстійкості працівників гуманітарних організацій, серед яких провідними є інтегративність, ресурсність, адаптивність, проактивність, емоційна стійкість, смислотворчість та здатність зберігати професійну ефективність у складних умовах діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у емпіричному вивченні рівнів сформованості професійної життєстійкості працівників гуманітарних організацій, а також розробленні та апробації програм психологічного супроводу й розвитку життєстійкості в умовах гуманітарної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Візнюк І. М., Сварник І. О. Психологічні особливості формування професійної життєстійкості у майбутніх психологів. *Габітус*. № 30, 2021. С. 37–41.
2. Захарова І. Г. Психологічна життєстійкість як чинник успішної професійної діяльності. *Наукові записки*, № 28, 2020. С. 132–137.
3. Кокун О. М. Сприяння підвищенню життєстійкості фахівців соціономічних професій : методичні рекомендації / О. М. Кокун, О. М. Корніяка, Н. М. Панасенко та ін.; за ред. О. М. Кокуна. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 84 с.
4. Психологічні особливості волонтерської діяльності : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 31 берез. 2025 р.) / редкол.: С. А. Мозоль, О. В. Кульчицька, Н. С. Полудьонна, О. С. Христюк. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 124 с.
5. Maddi, S. R., Harvey, R. H., Khoshaba, D. M. et al. The personality construct of hardiness, III: Relationships with repression, innovativeness, authoritarianism, and performance. *J. Pers.* № 74, 2006. P. 575–598.

SECTION 21.

HISTORICAL SCIENCES: FROM ANTIQUITY TO MODERN CHALLENGES

ДОВЖУК Ігор Володимирович,
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри соціальних комунікацій,
 документознавства та інформаційної діяльності,
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6941-6336>
 м. Переяслав, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Сьогодні відбувається не лише зміна інформаційно-технологічної бази розвитку сучасного суспільства, а й трансформується сама людина, її можливості та самосвідомість. Як зазначає О. Дзьобань¹, «одночасно з політичним і соціально-економічним розвитком інформаційного суспільства здійснюється процес переоцінки духовних цінностей і формування нових засад моралі» [1, с. 188]. Це має принципове значення для формування інформаційної культури² в сучасному суспільстві.

На початку XXI ст. помітно зростає науковий інтерес до проблем інформаційної культури та її формування в межах різних наукових напрямів. Причиною цього є активний розвиток України та інших держав у контексті становлення інформаційного суспільства. Такі процеси впливають на всі сфери життя, змінюючи потреби, цінності та поведінкові орієнтири громадян.

1 Дзьобань Олександр Петрович (н. 1966) – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків).

2 Інформаційна культура відображає досягнуті рівні організації інформаційних процесів та ефективності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечують цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішень, які приймаються людиною.

В основі поняття інформаційної культури лежать категорії «інформація» та «культура»³, які досліджуються в різних галузях наукового знання. Це зумовлює складність інтерпретації поняття «інформаційна культура», оскільки на сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого його визначення⁴ [3].

Згідно з «Енциклопедією сучасної України», інформаційна культура – це культура взаємодії людини з інформацією, що передбачає вміння цілеспрямовано працювати з нею за допомогою сучасних технічних засобів і методів. У вузькому розумінні вона визначається як сукупність оптимальних способів опрацювання інформації та представлення її споживачеві для вирішення теоретичних і практичних завдань [2].

Інформаційна культура особистості, особливо в умовах розвитку інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційних технологій, стає важливою складовою загальної культури людини. Вона охоплює систему знань, умінь і навичок, необхідних для задоволення інформаційних потреб особистості із використанням як традиційних, так і новітніх технологій. До основних критеріїв інформаційної культури відносять: вміння формулювати інформаційні потреби; здійснювати ефективний пошук інформації; аналізувати її та створювати нову; критично оцінювати отримані дані тощо [3, с. 188].

Інформаційна культура проявляється на рівні особистості, соціальної групи та суспільства загалом через систему знань, цінностей, способу життя, поведінки та комунікації. Так, Асоціація американських бібліотек визначає інформаційно грамотну людину як таку, що здатна знаходити, оцінювати, організувати та ефективно використовувати інформацію [4, с. 20–24].

3 Всесвітня конференція з культурної політики, проведена під егідою ЮНЕСКО у 1982 р., прийняла декларацію, в якій культура тлумачиться як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань. Культура являє собою якісну оцінку суспільства, кожної людини та її діянь. Під культурою, на протилежність «натурі» (природі, природному), розуміють те, що безпосередньо створене людиною, і в цьому значенні – штучне. Культура не існує поза людиною.

4 Поняття «інформаційна культура» входить до нашого життя на певному етапі опанування дослідниками теорії і практики розвитку інформаційного суспільства, і розкриває певний тип культури, який пов'язаний з інформаційним аспектом життя людей з кінця ХХ ст., а також інформаційно-комунікаційними технологіями. Феномен інформаційної культури знаходиться в стадії становлення, розвитку та трансформації.

Інформаційна культура розглядається як складова загальної культури, пов'язана з процесами створення, поширення та використання інформації, а також формуванням навичок роботи з нею⁵.

Для глибшого розуміння сучасних процесів у інформаційному середовищі дослідники вводять поняття «е-культура», яке характеризує етап трансформації кіберсуспільства – суспільства, в якому домінують цифрові технології та глобальні телекомунікації. Е-культура визначається як вищий рівень розвитку культури, що забезпечує можливість обміну ідеями, знаннями та досвідом на значних відстанях за допомогою електронних засобів комунікації.

У суспільній свідомості доволі поширеним є спрощене розуміння інформаційної культури як сукупності навичок роботи з комп'ютерною технікою та цифровими пристроями. До цього відносять уміння здійснювати пошук інформації, створювати запити, обмінюватися повідомленнями за допомогою електронної пошти та соціальних мереж, а також опрацьовувати, аналізувати й поширювати інформацію. Проте таке трактування є неповним і не відображає всього змісту поняття.

Сутність інформаційної культури розкривається через її структурні складові та функції. Узагальнено їх можна поділити на такі групи [3, с. 189–190]:

1. *Пізнавальні складові* – включають уміння здійснювати пошук інформації в різних джерелах (бібліотеки, архіви, бази даних), працювати з довідковими матеріалами, формулювати дослідницькі завдання, узагальнювати факти та робити висновки.
2. *Складові алгоритмічної культури* – передбачають уміння логічно структурувати діяльність, планувати процес збору інформації, критично аналізувати результати та інтерпретувати дані.
3. *Технологічні складові* – охоплюють навички роботи з комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням і цифровими ресурсами для вирішення різних завдань.

⁵ Порівняння категорій «інформаційна грамотність» та «інформаційна культура» показує нам їхню особливу подібність, спорідненість, на відміну від інших категорій. Ці два поняття показують різноаспектність, суперечливість і взаємозалежність відносин особистості, людського суспільства та інформації, інформаційних потоків.

4. Нормативно-етичні складові – включають знання законодавства у сфері інформації, дотримання авторського права, етичних норм та правил поведінки в інформаційному середовищі.

Отже, інформаційна культура формується в процесі набуття особистістю відповідних компетентностей через освіту, професійну діяльність і самоосвіту.

Поняття інформаційної культури відображає одну з ключових характеристик сучасної культури суспільства. Її значення постійно зростає у зв'язку зі збільшенням обсягів інформаційних потоків та інформаційного навантаження на особистість.

Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій вимагає від людини знання закономірностей функціонування інформаційного середовища та здатності ефективно орієнтуватися в ньому. У протилежному випадку виникають труднощі із соціалізацією та адаптацією до нових умов.

Важливим результатом освіти має стати формування в особистості здатності критично відбирати, оцінювати, використовувати та поширювати інформацію. Це передбачає знання критеріїв її якості – достовірності, актуальності, повноти та значущості. Особливого значення набуває доступ до альтернативних джерел інформації, що сприяє формуванню об'єктивного світогляду.

Таким чином, інформаційна культура є інтегральною та комплексною категорією, що поєднує систему знань, умінь, навичок, цінностей і норм поведінки особистості в інформаційному середовищі. Вона забезпечує здатність ефективно працювати з інформацією, критично її оцінювати та використовувати, і виступає важливою складовою загальної, професійної та особистісної культури людини в умовах інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
2. Кацалап Р. Г. Культура інформаційна. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51461

CLUSTER IV. HUMAN, CULTURE, AND MENTAL HEALTH

3. Олійник Ю. І. Інформаційна культура особистості – актуальна освітня проблема. Зб. наук. пр. Херсонського держ. ун-ту. Педагогічні науки. 2013. Вип. 63. С. 187–193.
4. Рамський Ю. С. Формування інформаційної культури особи – пріоритетне завдання сучасної освітньої діяльності. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 8. 2004. С. 19–42.